ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ
«УКРАЇНА»
ВІННИЦЬКИЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ

Кафедра реабілітаційних технологій

Освітня програма «Соціальна робота»
Спеціальність: 231 «Соціальна робота»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня «бакалавр»

«СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЗДОБУВАЧІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ»

Здобувача освіти:
Косенко Костянтин Васильович

Науковий керівник:
д.пед.н., професор
Давиденко Ганна Віталіївна

Рецензент:
к.пед.н., доц. Коломієць Л.І.

Допущено до захисту рішенням реабілітаційних технологій
Протокол № 10 від «20» травня 2026 р.
Завідувач кафедри _____ Башинська О.І.
(підпис)

Вінниця – 2026

ЗМІСТ

ВСТУП…… 3

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ……. 6

1.1 Сутність та особливості соціалізації здобувачів з інвалідністю у закладах вищої освіти ….…… 6

1.2 Інклюзивне освітнє середовище ЗВО як чинник адаптації, участі та самореалізації здобувачів з інвалідністю ……... 14

1.3 Роль громадських організацій, волонтерства та партнерської взаємодії у підтримці соціалізації здобувачів з інвалідністю ……...….. 21

Висновки до 1 розділу……... 27

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПРОЄКТУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПІДТРИМКИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ……. 30

2.1 Характеристика практичної бази, методологія та організація емпіричного дослідження соціалізації здобувачів з інвалідністю у ЗВО …..... 30

2.2 Аналіз результатів емпіричного дослідження: бар’єри, ресурси, потреби та чинники соціальної участі здобувачів з інвалідністю ……. 38

2.3 Соціальний проєкт підтримки соціалізації здобувачів з інвалідністю у ЗВО на основі волонтерства, наставництва та міжсекторальної взаємодії ….. 53

Висновки до 2 розділу……... 63

ВИСНОВКИ …….……. 67

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…… 71

ДОДАТКИ …….. 76

ВСТУП

Актуальність теми соціалізації здобувачів з інвалідністю у закладах вищої освіти зумовлена посиленням суспільної уваги до питань інклюзії, рівного доступу до освіти, безбар'єрності та повноцінної участі осіб з інвалідністю в освітньому, професійному й громадському житті. Заклад вищої освіти є не лише простором набуття професійних знань і компетентностей, а й важливим середовищем соціальної взаємодії, особистісного розвитку, формування самостійності, комунікативного досвіду, професійної ідентичності та відчуття належності до студентської спільноти. Для здобувачів з інвалідністю процес соціалізації може ускладнюватися наявністю фізичних, комунікаційних, психологічних, організаційних та соціальних бар'єрів, що обмежують їхню активну участь у навчальному процесі, позааудиторній діяльності, студентському самоврядуванні, волонтерських ініціативах і неформальній взаємодії з ровесниками.

Особливої значущості ця проблема набуває в умовах сучасних соціальних викликів, коли система вищої освіти має не лише забезпечувати формальну доступність навчання, а й створювати реальні умови для інтеграції, підтримки, самореалізації та соціальної активності здобувачів з інвалідністю. Важливу роль у цьому процесі відіграють інклюзивна політика закладів вищої освіти, діяльність центрів підтримки, участь громадських організацій, розвиток волонтерства, наставництва та партнерської взаємодії між освітніми установами, громадським сектором і місцевими спільнотами. Саме тому дослідження соціалізації здобувачів з інвалідністю у ЗВО є актуальним як у теоретичному, так і в практичному вимірі, оскільки дозволяє виявити ключові бар'єри, потреби й ресурси підтримки та на цій основі розробити соціальний проєкт, спрямований на підвищення рівня їхньої участі, адаптації та включеності в університетське середовище.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що теоретико-методологічну основу дослідження становлять праці, присвячені загальним засадам соціальної роботи, її змісту, технологіям, методам і практичним механізмам підтримки вразливих

категорій населення. Зокрема, роботи О. Безпалько, А. Капської, О. Купенко, М. Лукашевича, Ф. Шандора, Л. Тюпті, А. Поляничко, А. Кирилюк, Н. Рудкевич та О. Сільвестрової дають змогу розкрити сутність соціальної роботи як професійної діяльності, спрямованої на підтримку, адаптацію, інтеграцію та активізацію людини в соціальному середовищі. Водночас аналіз джерельної бази показує, що більшість праць розкриває загальні питання соціальної роботи, соціальних послуг, підтримки вразливих груп і кризових умов, тоді як проблема соціалізації саме здобувачів з інвалідністю у ЗВО потребує подальшої конкретизації через емпіричне дослідження бар'єрів, потреб, ресурсів участі та можливостей партнерської взаємодії між закладами вищої освіти й громадськими організаціями.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному вивченні особливостей соціалізації здобувачів з інвалідністю у закладах вищої освіти, виявленні основних бар'єрів, потреб і ресурсів їхньої соціальної участі та розробленні соціального проєкту, спрямованого на посилення підтримки, адаптації й включеності здобувачів з інвалідністю в університетське середовище.

Завдання кваліфікаційної роботи:

1. Розкрити сутність та особливості соціалізації здобувачів з інвалідністю у закладах вищої освіти.
2. Охарактеризувати інклюзивне освітнє середовище ЗВО, роль громадських організацій, волонтерства та партнерської взаємодії у підтримці соціалізації здобувачів з інвалідністю.
3. Розробити програму емпіричного дослідження на базі ГО «Соціальна інклюзія» та проаналізувати результати щодо бар'єрів, потреб, ресурсів і чинників соціальної участі здобувачів з інвалідністю.
4. Обґрунтувати та розробити соціальний проєкт підтримки соціалізації здобувачів з інвалідністю у ЗВО.

Об'єкт – процес соціалізації здобувачів з інвалідністю у закладах вищої освіти.

Предмет – зміст, форми, методи та технології соціальної роботи, спрямовані на підтримку соціалізації здобувачів з інвалідністю у ЗВО, а також

умови їх ефективного застосування через інклюзивне освітнє середовище, волонтерство, наставництво та партнерську взаємодію.

Методи дослідження. У процесі дослідження було використано комплекс взаємопов'язаних теоретичних, емпіричних та аналітичних методів. Теоретичну основу роботи забезпечили методи аналізу, синтезу, узагальнення, порівняння та систематизації наукових підходів до розуміння соціалізації здобувачів з інвалідністю, інклюзивного освітнього середовища, волонтерства, наставництва та міжсекторальної взаємодії. Для вивчення практичного стану проблеми застосовано емпіричні методи, зокрема анкетування здобувачів з інвалідністю, експертне опитування фахівців, дотичних до питань інклюзії та соціального супроводу, а також напівструктуровані інтерв'ю зі здобувачами з інвалідністю.

Емпіричною базою дослідження було визначено ГО «Соціальна інклюзія». До вибірки увійшли 30 здобувачів з інвалідністю, 6 експертів, серед яких представники громадської організації, викладачі, психолог і представник адміністрації ЗВО, а також 5 здобувачів з інвалідністю, з якими проведено напівструктуровані інтерв'ю.

Публікації. За результатами дослідження опубліковано статті у науково-практичному журналі «Подільський науковий вісник» № 3_4(35-36) 2025 року на тему: «Академічна і позаакадемічна соціалізація студентів з інвалідністю у ЗВО: бар'єри, ресурси підтримки та рішення».

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (45 найменувань) та 3 додатки. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи – 75 сторінок комп'ютерного тексту, містить 4 таблиці і 15 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1.1 Сутність та особливості соціалізації здобувачів з інвалідністю у закладах вищої освіти

Соціалізація здобувачів з інвалідністю у закладах вищої освіти є складним, багаторівневим і тривалим процесом входження особистості в освітнє, соціальне, комунікативне та професійне середовище університету. Вона не обмежується лише пристосуванням до навчальних вимог, розкладу занять, освітніх програм чи форм контролю знань. Значно ширше соціалізація охоплює формування досвіду взаємодії з академічною спільнотою, включення у студентські групи, участь у позааудиторному житті, розвиток самостійності, соціальної активності, професійної ідентичності та готовності до майбутньої професійної реалізації. У цьому контексті заклад вищої освіти виступає не тільки інституцією надання освітніх послуг, а й важливим соціальним простором, у межах якого здобувач поступово набуває нових соціальних ролей, розширює коло контактів, засвоює норми академічної культури та формує власну позицію в системі міжособистісних і професійних відносин.

У загальному розумінні соціалізацію можна трактувати як процес засвоєння людиною соціального досвіду, норм, цінностей, моделей поведінки та способів взаємодії, необхідних для повноцінної участі в суспільному житті. У працях із соціальної роботи наголошується, що людина не лише пасивно пристосовується до соціального середовища, а й активно впливає на нього через власну діяльність, комунікацію, вибір і самореалізацію. Саме тому соціалізація здобувачів з інвалідністю має розглядатися не як односторонній процес їхнього пристосування до вже наявних умов ЗВО, а як взаємодія особистості й освітнього середовища, у межах якої мають змінюватися не тільки поведінкові стратегії самого здобувача, а й організаційні, комунікативні, архітектурні та ціннісні характеристики університетського простору. Такий підхід узгоджується із сучасним розумінням соціальної роботи, яка спрямована не лише на допомогу

окремій людині, а й на зміну умов, що обмежують її можливості участі, розвитку та самостійного життєвого вибору [3].

Рис. 1.1 Структурно-логічна схема сутності соціалізації здобувачів з інвалідністю у ЗВО

Для здобувачів з інвалідністю соціалізація у ЗВО має низку специфічних особливостей, оскільки вона відбувається на перетині освітніх, соціальних, психологічних, комунікаційних і правових чинників. З одного боку, вступ до закладу вищої освіти відкриває для молодої людини нові можливості професійного становлення, розширення соціальних контактів, особистісного розвитку, участі в громадському житті та підвищення рівня автономії. З іншого боку, саме в університетському середовищі можуть проявлятися бар’єри, які ускладнюють доступ до навчання, комунікації, студентських сервісів, дозвілля, волонтерської діяльності та неформальної взаємодії. Тому соціалізація

здобувачів з інвалідністю потребує спеціальної уваги з боку адміністрації ЗВО, викладачів, соціальних працівників, психологів, студентського самоврядування, громадських організацій і волонтерських ініціатив.

Важливо підкреслити, що інвалідність у контексті соціалізації не повинна розглядатися виключно як індивідуальна проблема людини. Сучасний соціальний підхід акцентує увагу на тому, що обмеження участі часто виникають не лише через стан здоров'я чи функціональні порушення, а через недоступність середовища, недостатню гнучкість освітнього процесу, брак адаптованих матеріалів, стереотипи, комунікаційні бар'єри та слабку розвиненість системи підтримки. Відповідно, ефективна соціалізація здобувачів з інвалідністю у ЗВО передбачає не тільки індивідуальну допомогу конкретній особі, а й створення таких умов, за яких здобувач може брати участь у всіх основних сферах університетського життя на рівних засадах з іншими учасниками освітнього процесу. У цьому контексті важливого значення набувають принципи доступності, недискримінації, поваги до гідності людини, індивідуального підходу, партнерства та активної участі самого здобувача у прийнятті рішень щодо форм підтримки [25].

Соціалізація здобувачів з інвалідністю у закладах вищої освіти має кілька взаємопов'язаних вимірів (рис. 1.2). Першим є освітній вимір, який пов'язаний із засвоєнням навчального матеріалу, адаптацією до вимог освітньої програми, участю в аудиторних і позааудиторних формах навчання, комунікацією з викладачами та доступом до навчальних ресурсів. Для здобувачів з інвалідністю особливо важливими є наявність адаптованих освітніх матеріалів, доступних цифрових платформ, зрозумілої організації освітнього процесу, можливості індивідуального супроводу та гнучкого реагування на особливі освітні потреби. Якщо ці умови відсутні, навчання може перетворюватися на джерело постійного напруження, ізоляції та відчуття нерівності. Якщо ж ЗВО забезпечує необхідну підтримку, освітній процес стає важливим чинником не лише професійного розвитку, а й соціального включення.

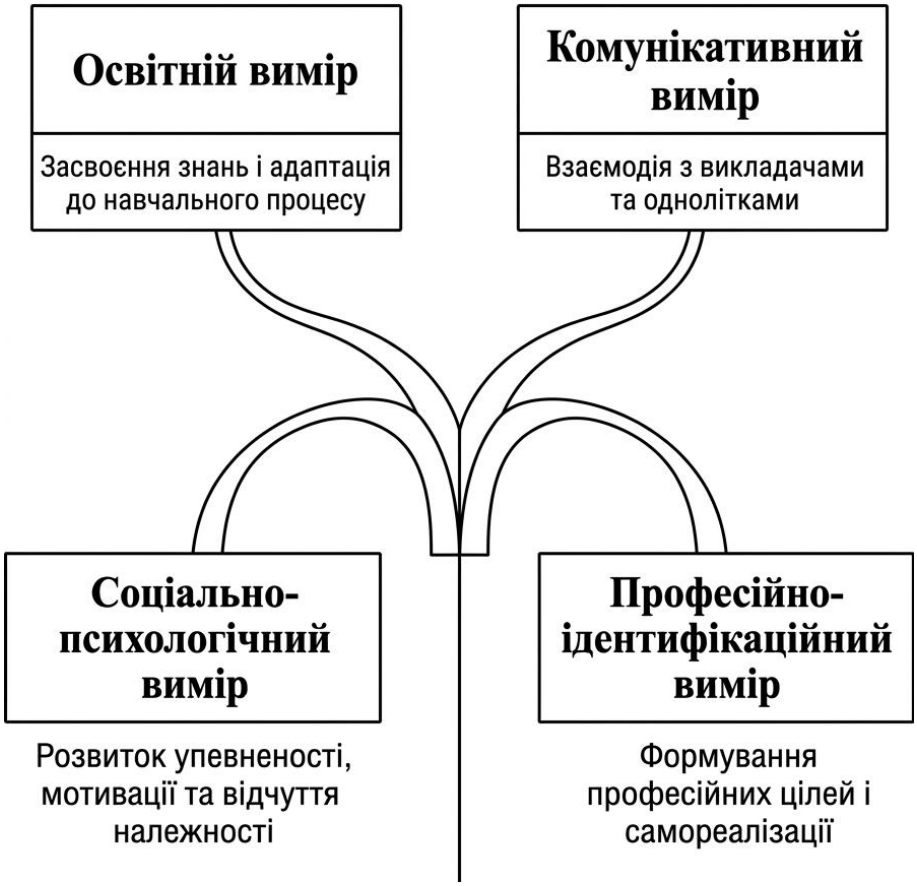

Рис. 1.2 Основні виміри соціалізації здобувачів з інвалідністю у ЗВО

Другим є комунікативний вимір соціалізації, який охоплює встановлення контактів з одногрупниками, викладачами, кураторами, представниками адміністрації, фахівцями служб підтримки та іншими учасниками університетського життя. Для здобувачів з інвалідністю комунікація має особливе значення, оскільки саме через неї формується відчуття належності до студентської спільноти, долається соціальна ізоляція, зменшується психологічна дистанція між здобувачем та освітнім середовищем. Водночас комунікація може ускладнюватися через стереотипи, невпевненість інших студентів у тому, як правильно взаємодіяти, брак культури інклюзивного спілкування або недостатню готовність викладачів до роботи з різними освітніми потребами. Тому важливою умовою соціалізації є формування в академічній спільноті культури поваги, підтримки, коректної комунікації та сприйняття інвалідності не як підстави для відокремлення, а як однієї з характеристик людського різноманіття.

Третім є соціально-психологічний вимір, пов’язаний із самооцінкою здобувача, його впевненістю у власних можливостях, мотивацією до навчання, здатністю звертатися по допомогу, долати труднощі та підтримувати соціальні зв’язки. Перехід до навчання у ЗВО часто супроводжується зміною звичного середовища, підвищенням рівня відповідальності, необхідністю самостійно організовувати час і взаємодіяти з великою кількістю людей. Для здобувачів з інвалідністю ці виклики можуть бути посилені попереднім досвідом соціальної ізоляції, надмірної опіки, стигматизації або обмеженого доступу до різних форм соціальної активності. Саме тому соціальна робота у сфері вищої освіти має бути спрямована не лише на вирішення організаційних питань, а й на підтримку суб’єктності здобувача, розвиток його самостійності, комунікативної впевненості, навичок самозахисту прав і готовності до активної участі в житті університетської спільноти.

Четвертим є професійно-ідентифікаційний вимір соціалізації. Навчання у ЗВО є важливим етапом підготовки до майбутньої професійної діяльності, тому соціалізація здобувачів з інвалідністю має включати формування професійних цілей, уявлень про власні можливості на ринку праці, досвіду практичної діяльності, участі в проєктах, стажуваннях, волонтерських ініціативах і професійних спільнотах. Важливо, щоб здобувачі з інвалідністю не сприймалися лише як отримувачі допомоги, а мали можливість виступати активними учасниками освітніх, соціальних і громадських процесів. Участь у студентських проєктах, волонтерстві, науковій роботі, заходах університету та партнерських ініціативах сприяє формуванню досвіду відповідальності, лідерства, командної роботи та професійної самореалізації. У цьому контексті значущими є положення науковців про активізаційний потенціал соціальної роботи, яка має не лише компенсувати труднощі, а й створювати умови для розвитку ресурсів особистості [34].

Особливе місце у процесі соціалізації здобувачів з інвалідністю посідає адаптація до університетського середовища. Адаптацію можна розглядати як початковий, але не єдиний етап соціалізації. Вона передбачає пристосування до нових навчальних, організаційних, просторових і комунікативних умов. Проте

соціалізація є ширшим процесом, оскільки включає не лише пристосування, а й активну участь, інтеграцію, самореалізацію та набуття соціального досвіду. Саме тому обмеження соціалізації лише питаннями адаптації звужує проблему й не дозволяє побачити повний спектр потреб здобувача з інвалідністю. Для ефективної соціалізації важливо, щоб здобувач не просто фізично був присутній у закладі вищої освіти, а мав реальні можливості впливати на власну освітню траєкторію, брати участь у студентському житті, розвивати соціальні зв’язки та відчувати себе повноправним членом академічної спільноти.

До основних бар’єрів соціалізації здобувачів з інвалідністю у ЗВО можна віднести архітектурну недоступність приміщень, недостатню адаптованість навчальних матеріалів, складність користування цифровими ресурсами, обмеженість індивідуального супроводу, низький рівень обізнаності викладачів і студентів щодо інклюзивної взаємодії, брак психологічної підтримки, слабку представленість здобувачів з інвалідністю у студентських ініціативах та недостатню координацію між освітніми, соціальними й громадськими інституціями. Частина цих бар’єрів має матеріальний або організаційний характер, однак не менш важливими є соціальні та символічні бар’єри, пов’язані зі стереотипами, патерналістським ставленням, недовірою до можливостей здобувачів з інвалідністю або небажанням змінювати усталені практики взаємодії. Саме тому подолання бар’єрів потребує комплексного підходу, який поєднує доступність середовища, підготовку персоналу, розвиток сервісів підтримки, залучення студентської спільноти та партнерство з громадськими організаціями.

У цьому процесі важливу роль відіграє соціальна робота, оскільки вона орієнтована на підтримку людини в ситуації складних життєвих обставин, посилення її ресурсів, захист прав, соціальну інтеграцію та налагодження взаємодії між особистістю і середовищем. У контексті ЗВО соціальна робота може реалізовуватися через консультування, соціальний супровід, посередництво між здобувачем та адміністрацією, інформування про права й можливості, залучення до груп підтримки, організацію волонтерської допомоги, супервізію фахівців, розвиток партнерських програм і соціальних проєктів.

Праці, присвячені технологіям соціальної роботи, соціальній допомозі, консультуванню та соціальному патронату, дають підстави розглядати підтримку здобувачів з інвалідністю як системний процес, що має включати не лише реагування на окремі проблеми, а й профілактику ізоляції, посилення автономії та створення умов для активної участі [42].

Суттєвою особливістю соціалізації здобувачів з інвалідністю є потреба у міжсекторній взаємодії. Заклад вищої освіти не завжди має достатньо ресурсів, досвіду та спеціалізованих інструментів для комплексної підтримки всіх аспектів соціалізації. Саме тому важливою є співпраця ЗВО з громадськими організаціями, органами місцевого самоврядування, соціальними службами, реабілітаційними установами, роботодавцями, волонтерськими об’єднаннями та ініціативними групами. Міжсекторна взаємодія дозволяє поєднати освітній, соціальний, психологічний, правовий і громадський ресурси, що особливо важливо в умовах сучасних суспільних трансформацій і воєнного стану. Дослідження з питань організації соціальних послуг в умовах війни та міжсекторної співпраці засвідчують, що ефективна підтримка вразливих груп потребує координації дій різних суб’єктів, чіткого розподілу відповідальності та орієнтації на реальні потреби отримувачів допомоги [28].

Окремої уваги потребує волонтерство як механізм соціалізації здобувачів з інвалідністю. У традиційному підході волонтерство часто розглядається як допомога, яку надають інші люди особі з інвалідністю. Проте для сучасного інклюзивного підходу важливо бачити здобувачів з інвалідністю не лише як отримувачів підтримки, а і як потенційних волонтерів, організаторів, учасників ініціатив, консультантів з питань доступності та рівноправних членів студентської спільноти. Залучення до волонтерської діяльності сприяє розширенню соціальних контактів, формуванню досвіду командної взаємодії, розвитку відповідальності, підвищенню самооцінки та зміцненню відчуття власної значущості. Крім того, волонтерські практики можуть стати важливим інструментом подолання соціальної дистанції між здобувачами з інвалідністю та іншими студентами, оскільки спільна діяльність створює умови для неформального спілкування, взаємної підтримки та руйнування стереотипів.

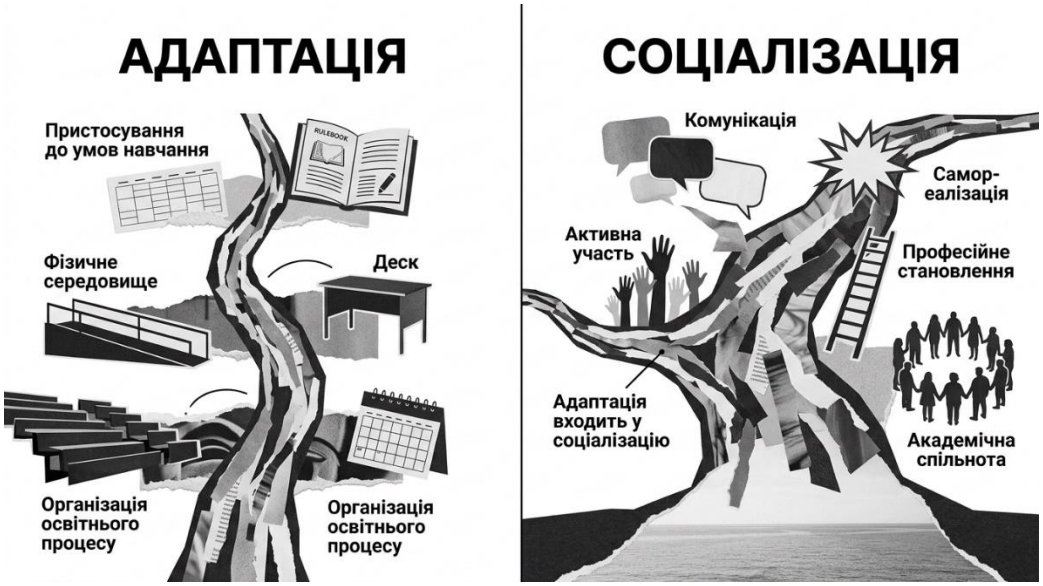

Рис. 1.3 Порівняльна схема адаптації та соціалізації здобувачів з інвалідністю у ЗВО

Таким чином, соціалізація здобувачів з інвалідністю у закладах вищої освіти є не лише педагогічною чи організаційною проблемою, а комплексним соціальним процесом, що потребує узгодженої взаємодії освітньої установи, соціальних працівників, психологів, студентської спільноти, громадських організацій і партнерських інституцій. Її сутність полягає у створенні таких умов, за яких здобувач з інвалідністю може не лише здобувати освіту, а й бути активним учасником університетського життя, розвивати соціальні зв’язки, реалізовувати власний потенціал, формувати професійну ідентичність і відчувати належність до академічної спільноти. Особливості цього процесу визначаються наявністю специфічних бар’єрів і потреб, але водночас соціалізація не повинна зводитися до подолання обмежень. Вона має розглядатися як процес розширення можливостей, підтримки автономії, розвитку участі та зміцнення соціальної суб’єктності здобувачів з інвалідністю у просторі сучасної вищої освіти.

1.2 Інклюзивне освітнє середовище ЗВО як чинник адаптації, участі та самореалізації здобувачів з інвалідністю

Інклюзивне освітнє середовище закладу вищої освіти є одним із ключових чинників соціалізації здобувачів з інвалідністю, оскільки саме воно визначає реальні можливості людини не лише формально бути зарахованою до університету, а й повноцінно брати участь у навчальному процесі, студентському житті, професійному становленні та соціальній взаємодії. Якщо вища освіта розглядається лише як передавання знань і формування професійних компетентностей, то питання інвалідності часто зводиться до технічного забезпечення доступу до аудиторій або навчальних матеріалів. Проте сучасне розуміння інклюзії є значно ширшим. Воно передбачає створення такого освітнього простору, у якому здобувач з інвалідністю має можливість навчатися, спілкуватися, розвиватися, реалізовувати власні здібності, бути залученим до прийняття рішень і відчувати себе повноправним членом академічної спільноти.

Інклюзивне освітнє середовище можна визначити як систему організаційних, педагогічних, соціальних, психологічних, комунікативних, цифрових і просторових умов, які забезпечують рівний доступ здобувачів з інвалідністю до освіти та сприяють їхній активній участі в житті ЗВО. Його сутність полягає не тільки у фізичній доступності приміщень, хоча цей компонент залишається надзвичайно важливим, а й у готовності університету змінювати власні практики відповідно до різноманітних потреб здобувачів. У цьому контексті інклюзія не може бути формальною або декларативною. Вона має проявлятися у щоденній організації освітнього процесу, способах комунікації, ставленні викладачів і студентів, доступності інформації, адаптації освітніх матеріалів, наявності служб підтримки, розвитку наставництва, волонтерства та партнерства з громадськими організаціями.

Адаптація здобувачів з інвалідністю у ЗВО значною мірою залежить від того, наскільки освітнє середовище є зрозумілим, доступним, передбачуваним і підтримувальним. Перехід до навчання у закладі вищої освіти зазвичай супроводжується зміною соціального статусу, новими академічними вимогами,

необхідністю самостійно організовувати навчальну діяльність, будувати комунікацію з викладачами, адміністрацією та одногрупниками. Для здобувачів з інвалідністю ці виклики можуть посилюватися через наявність додаткових бар'єрів. Йдеться про складність пересування університетським простором, недостатню доступність навчальних платформ, відсутність адаптованих матеріалів, нерозуміння з боку окремих учасників освітнього процесу, психологічну напругу або страх звертатися по допомогу. Саме тому інклюзивне середовище має виконувати адаптаційну функцію, допомагаючи здобувачеві поступово входити в університетське життя без відчуття ізоляції, стигматизації чи постійної залежності від інших.

Важливою ознакою інклюзивного середовища є його орієнтація не на пристосування здобувача до незмінної системи, а на взаємне узгодження потреб людини й можливостей освітньої інституції. Такий підхід відповідає сучасним принципам соціальної роботи, у межах яких допомога людині розглядається не лише як індивідуальна підтримка, а і як зміна соціальних умов, що створюють або посилюють вразливість [22]. Для ЗВО це означає, що підтримка здобувачів з інвалідністю не повинна обмежуватися разовими заходами чи неформальними домовленостями. Вона має бути вбудована в інституційну політику університету, освітні процедури, систему комунікації, роботу структурних підрозділів і культуру взаємодії в академічній спільноті.

Одним із базових компонентів інклюзивного освітнього середовища є фізична та архітектурна доступність. Вона передбачає можливість безперешкодного доступу до навчальних корпусів, аудиторій, бібліотек, санітарних кімнат, гуртожитків, укриттів, адміністративних приміщень та інших важливих об'єктів університетської інфраструктури. Проте фізична доступність має розглядатися не лише як технічна вимога, а як умова соціальної участі. Якщо здобувач не може самостійно потрапити на заняття, відвідати бібліотеку, взяти участь у студентському заході або скористатися університетськими сервісами, його включеність в освітнє середовище залишається обмеженою. Тому архітектурна доступність безпосередньо впливає на рівень автономії,

мобільності, психологічного комфорту та соціальної активності здобувача з інвалідністю.

Рис. 1.4 Компоненти інклюзивного освітнього середовища ЗВО

Не менш важливим є інформаційно-комунікаційний компонент інклюзивного середовища. У сучасному ЗВО значна частина освітнього процесу пов’язана з електронними платформами, дистанційними курсами, цифровими бібліотеками, онлайн-комунікацією, електронним документообігом і мультимедійними матеріалами. Для здобувачів з інвалідністю доступність цифрового середовища має принципове значення. Навчальні матеріали повинні бути подані у форматах, придатних для використання різними категоріями здобувачів, зокрема тими, хто має порушення зору, слуху, опорно-рухового апарату або інші особливі освітні потреби. Інформація про розклад, вимоги до навчальних дисциплін, умови оцінювання, консультації, можливості підтримки та студентські заходи має бути зрозумілою, своєчасною і доступною. В іншому разі здобувач може опинитися в ситуації інформаційної ізоляції, навіть якщо формально має право брати участь у всіх видах освітньої діяльності.

Педагогічна складова інклюзивного середовища пов’язана з готовністю викладачів працювати з різноманітною студентською аудиторією, застосовувати гнучкі методи навчання, адаптувати завдання, забезпечувати коректну

комунікацію та підтримувати академічну суб’єктність здобувача. Інклюзивна педагогічна взаємодія не означає зниження вимог до якості освіти. Навпаки, вона передбачає створення таких умов, за яких здобувач з інвалідністю може продемонструвати свої знання, уміння та компетентності без штучних бар’єрів. Це може включати використання різних форматів подання матеріалу, додаткових консультацій, індивідуальної освітньої траєкторії, адаптованих способів оцінювання, підтримки в організації самостійної роботи. Водночас важливо уникати як байдужості, так і надмірної опіки, оскільки обидві крайності можуть негативно впливати на самостійність і соціальну активність здобувача.

Соціально-психологічний клімат у студентській групі та ширшій академічній спільноті є ще одним важливим чинником інклюзивності. Навіть за наявності технічно доступного середовища здобувач з інвалідністю може відчувати ізоляцію, якщо в групі зберігаються стереотипи, упередження, уникання спілкування або патерналістське ставлення. Тому інклюзивне середовище має формувати культуру поваги, прийняття, взаємодопомоги та партнерства. Важливо, щоб здобувачі з інвалідністю були видимими учасниками студентського життя, а не лише об’єктами допомоги. Їхня участь у навчальних дискусіях, студентському самоврядуванні, волонтерських ініціативах, культурних і професійних заходах сприяє руйнуванню соціальної дистанції та формуванню досвіду рівноправної взаємодії.

Участь є центральною характеристикою інклюзивного освітнього середовища. Сам факт перебування здобувача з інвалідністю у ЗВО ще не означає його повноцінної соціалізації. Участь передбачає можливість бути залученим до різних сфер університетського життя, висловлювати власну думку, впливати на рішення, користуватися освітніми та соціальними можливостями, будувати горизонтальні зв’язки з іншими здобувачами. У цьому сенсі інклюзивне середовище має створювати не тільки умови для навчання, а й простір для активності. Йдеться про участь у групових проєктах, наукових гуртках, студентському самоврядуванні, громадських ініціативах, заходах неформальної освіти, волонтерських програмах і професійних мережах. Саме

через такі форми взаємодії здобувач з інвалідністю набуває досвіду співпраці, відповідальності, комунікації, лідерства й самопрезентації.

Інклюзивне освітнє середовище також виступає важливою умовою самореалізації здобувачів з інвалідністю. Самореалізація у ЗВО пов'язана не лише з успішним засвоєнням освітньої програми, а й з можливістю розкрити власні здібності, сформувати професійні цілі, отримати досвід практичної діяльності, спробувати себе у різних соціальних ролях. Для здобувачів з інвалідністю це має особливе значення, оскільки попередній життєвий досвід нерідко може бути пов'язаний з обмеженими очікуваннями з боку оточення, недостатньою вірою у їхній потенціал або звуженням можливостей участі. Університетське середовище, побудоване на принципах інклюзії, здатне змінити цю ситуацію, створивши умови для розвитку сильних сторін особистості, набуття професійної впевненості та формування образу себе як активного, компетентного й соціально значущого учасника спільноти.

Особливого значення у забезпеченні інклюзивного середовища набуває соціальний супровід. Він може включати консультування, інформування, допомогу в комунікації з викладачами та адміністрацією, залучення до ресурсів громади, підтримку в розв'язанні побутових, освітніх або соціальних труднощів. У межах соціальної роботи супровід розглядається як процес, спрямований на активізацію ресурсів людини та її оточення, а не лише на розв'язання окремої проблеми [34]. Для здобувачів з інвалідністю соціальний супровід у ЗВО має бути делікатним, індивідуалізованим і таким, що не порушує автономію людини. Його мета полягає не в заміні активності здобувача діями фахівців, а у створенні умов, за яких здобувач може самостійно й упевнено діяти в освітньому середовищі.

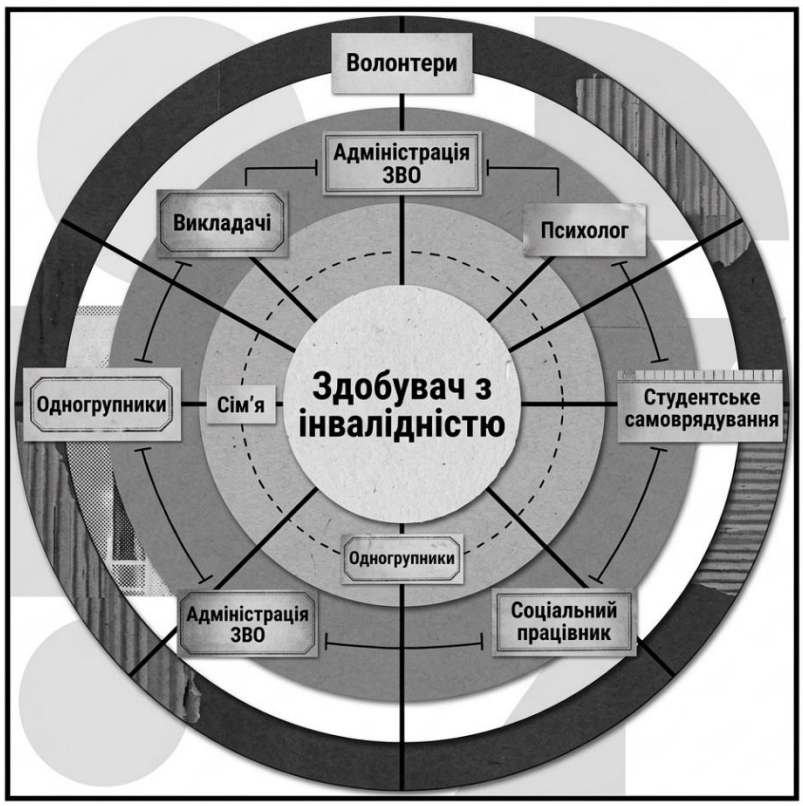

Рис. 1.5 Суб'єкти формування інклюзивного освітнього середовища у ЗВО

Важливим ресурсом інклюзивного освітнього середовища є волонтерство і наставництво. Волонтерська підтримка може допомагати здобувачам з інвалідністю краще орієнтуватися в університетському просторі, отримувати організаційну допомогу, включатися у студентські заходи та розширювати коло спілкування. Водночас волонтерство не повинно будуватися за моделлю односторонньої допомоги, у якій здобувач з інвалідністю виступає лише пасивним отримувачем підтримки. Значно продуктивнішою є модель взаємної участі, коли здобувачі з інвалідністю можуть самі бути волонтерами, наставниками, ініціаторами соціальних проєктів, експертами з питань доступності та представниками студентських інтересів. Такий підхід посилює їхню суб'єктність і сприяє переходу від моделі допомоги до моделі партнерства.

Окремим чинником формування інклюзивного середовища є співпраця ЗВО з громадськими організаціями. Громадські організації часто мають практичний досвід роботи з людьми з інвалідністю, розуміють специфіку

бар’єрів, володіють інструментами соціального супроводу, адвокації, консультування, проєктної діяльності та міжсекторної взаємодії. Їхня участь може суттєво посилити можливості університету у сфері інклюзії. Зокрема, громадські організації можуть долучатися до проведення тренінгів для студентів і викладачів, оцінювання доступності середовища, організації груп підтримки, залучення волонтерів, розроблення соціальних проєктів і налагодження партнерств з місцевими інституціями. У сучасних умовах, коли соціальні проблеми часто мають комплексний характер, міжсекторна взаємодія стає необхідною умовою ефективної підтримки вразливих груп [28].

Інклюзивне освітнє середовище має також нормативно-ціннісний вимір. Воно ґрунтується на визнанні права кожної людини на освіту, участь, повагу до гідності, недискримінацію та доступ до соціальних можливостей. Законодавче регулювання соціальних послуг і соціального захисту створює загальні підстави для підтримки осіб, які потребують допомоги, однак у межах ЗВО ці положення мають конкретизуватися через внутрішні політики, процедури, етичні стандарти та практичні механізми реагування на потреби здобувачів [35]. Важливо, щоб інклюзія не залишалася лише декларацією в офіційних документах, а була реально присутньою в організації освітнього процесу, комунікації, управлінських рішеннях і повсякденному житті університету.

Таким чином, інклюзивне освітнє середовище ЗВО є важливим чинником адаптації, участі та самореалізації здобувачів з інвалідністю. Воно забезпечує не тільки доступ до навчання, а й можливість повноцінного включення в академічну спільноту, розвитку соціальних зв’язків, формування професійної ідентичності та реалізації особистісного потенціалу. Його ефективність визначається поєднанням фізичної доступності, цифрової відкритості, педагогічної гнучкості, соціально-психологічної підтримки, культури інклюзивної взаємодії, волонтерства, наставництва та партнерства з громадським сектором. Саме за таких умов здобувач з інвалідністю перестає бути лише формальним учасником освітнього процесу й набуває реальних можливостей для активної соціалізації, самостійності, участі та самореалізації у просторі вищої освіти.

1.3 Роль громадських організацій, волонтерства та партнерської взаємодії у підтримці соціалізації здобувачів з інвалідністю

Соціалізація здобувачів з інвалідністю у закладах вищої освіти не може забезпечуватися виключно внутрішніми ресурсами освітньої установи, оскільки цей процес охоплює не лише навчальну діяльність, а й ширший спектр соціальної участі, комунікації, самореалізації, психологічної підтримки, захисту прав, доступу до послуг і включення у життя громади. Саме тому важливого значення набуває взаємодія ЗВО з громадськими організаціями, волонтерськими ініціативами, соціальними службами, органами місцевого самоврядування, роботодавцями та іншими суб'єктами, які можуть посилити інституційну спроможність університету у сфері інклюзії. У цьому контексті громадські організації виступають не лише зовнішніми партнерами, а й важливими посередниками між здобувачем з інвалідністю, освітнім середовищем і ширшим соціальним простором.

Громадські організації відіграють особливу роль у підтримці здобувачів з інвалідністю, оскільки часто мають практичний досвід роботи з різними категоріями вразливих груп, краще розуміють реальні бар'єри доступності, володіють інструментами соціального супроводу, консультування, адвокації, проєктної діяльності та мобілізації ресурсів громади. На відміну від формалізованих освітніх структур, громадський сектор зазвичай є більш гнучким у реагуванні на індивідуальні потреби, швидше апробує нові практики підтримки, активніше залучає волонтерів і партнерів, а також створює простори неформальної взаємодії. Для здобувачів з інвалідністю це важливо, оскільки соціалізація відбувається не тільки через навчання, а й через участь у спільних заходах, ініціативах, комунікаційних платформах, групах підтримки, тренінгах, проєктах і волонтерській діяльності.

У межах соціальної роботи громадські організації можуть виконувати кілька взаємопов'язаних функцій. Передусім вони забезпечують підтримувальну функцію, що виявляється у консультуванні здобувачів з інвалідністю, допомозі в орієнтації в освітньому та соціальному середовищі, інформуванні про права,

можливості, доступні послуги й ресурси. Також вони виконують посередницьку функцію, оскільки можуть налагоджувати комунікацію між здобувачами, адміністрацією ЗВО, викладачами, соціальними службами, батьками, волонтерами та іншими зацікавленими сторонами. Не менш важливою є адвокаційна функція, спрямована на просування принципів безбар'єрності, недискримінації, рівної участі та врахування потреб людей з інвалідністю у політиках і практиках закладів вищої освіти. Крім того, громадські організації здатні виконувати інноваційну функцію, розробляючи та впроваджуючи нові моделі підтримки, наставництва, інклюзивного дозвілля, соціального супроводу й участі здобувачів з інвалідністю [34].

Рис. 1.6 Роль громадських організацій у підтримці соціалізації здобувачів з інвалідністю у закладах вищої освіти

Важливим ресурсом громадських організацій є їхня здатність працювати не лише з окремою людиною, а й із середовищем, у якому вона перебуває.

Соціалізація здобувачів з інвалідністю потребує зміни не тільки індивідуальних стратегій поведінки, а й освітніх, комунікативних, організаційних і ціннісних умов. Якщо університетське середовище залишається недостатньо доступним, закритим або неготовим до різноманіття, то навіть висока особиста мотивація здобувача не гарантує його повноцінної участі. Саме тому громадські організації можуть сприяти оцінюванню доступності середовища, проведенню інформаційно-просвітницьких заходів, навчанню викладачів і студентів інклюзивній взаємодії, розробленню рекомендацій для адміністрації ЗВО, організації публічних дискусій та впровадженню практик, орієнтованих на реальні потреби здобувачів з інвалідністю.

Особливе місце у підтримці соціалізації здобувачів з інвалідністю належить волонтерству. У закладі вищої освіти волонтерство може бути не лише формою допомоги, а й ефективним механізмом соціальної інтеграції, розвитку горизонтальних зв’язків, подолання ізоляції та формування досвіду активної участі. Волонтерська підтримка може проявлятися у супроводі здобувача в університетському просторі, допомозі з орієнтацією в навчальних корпусах, інформаційній підтримці, сприянні участі у студентських заходах, допомозі в комунікації або організації спільних ініціатив. Проте важливо, щоб волонтерство не відтворювало патерналістську модель, у якій здобувач з інвалідністю сприймається лише як особа, яка потребує допомоги. Значно продуктивнішою є модель партнерського волонтерства, коли здобувачі з інвалідністю можуть бути не лише отримувачами підтримки, а й активними учасниками, організаторами, консультантами, наставниками та ініціаторами соціальних змін.

Залучення здобувачів з інвалідністю до волонтерської діяльності має вагоме соціалізаційне значення. Воно сприяє розширенню кола спілкування, формуванню досвіду командної роботи, розвитку відповідальності, упевненості, самостійності та навичок соціальної комунікації. Через волонтерство здобувач може відчути власну значущість, побачити результати своєї діяльності, долучитися до вирішення проблем інших людей і вийти за межі ролі пасивного отримувача підтримки. Такий досвід є важливим для формування суб’єктної позиції, професійної ідентичності й готовності до активної участі в житті

громади. Крім того, спільна волонтерська діяльність здобувачів з інвалідністю та інших студентів сприяє руйнуванню стереотипів, зменшенню соціальної дистанції та формуванню культури взаємопідтримки.

Волонтерство у ЗВО може також виконувати функцію неформального наставництва. Наставництво передбачає підтримку здобувача у процесі адаптації до освітнього середовища, допомогу в розумінні академічних правил, студентських можливостей, організаційних процедур і неформальних норм університетського життя. Для здобувачів з інвалідністю наставництво може бути особливо корисним на початкових етапах навчання, коли вони стикаються з новими вимогами, потребою самостійно організовувати навчальну діяльність, вибудовувати комунікацію з викладачами й одногрупниками та вирішувати питання доступності. Водночас наставництво має бути побудоване на принципах поваги, добровільності, конфіденційності, недискримінації та визнання автономії здобувача.

Партнерська взаємодія є необхідною умовою комплексної підтримки соціалізації здобувачів з інвалідністю, оскільки жоден окремий суб’єкт не може самостійно забезпечити всі потрібні ресурси. Заклад вищої освіти відповідає за організацію освітнього процесу, доступність навчального середовища, академічну підтримку й формування інклюзивної культури. Громадські організації можуть надавати експертизу, соціальний супровід, волонтерські ресурси, тренінгові програми, адвокаційну підтримку та практичний досвід роботи з людьми з інвалідністю. Соціальні служби можуть забезпечувати зв’язок із системою соціальних послуг, консультування та підтримку в складних життєвих обставинах. Органи місцевого самоврядування можуть сприяти розвитку безбар’єрної інфраструктури та підтримці соціальних ініціатив. Роботодавці можуть створювати можливості для практики, стажування, професійної орієнтації та подальшого працевлаштування. Саме поєднання цих ресурсів створює умови для повнішої соціалізації здобувачів з інвалідністю.

Міжсекторна взаємодія у сфері соціальної підтримки особливо актуалізується в умовах сучасних кризових змін, зокрема воєнного стану, соціально-економічної нестабільності, зростання кількості осіб, які потребують

підтримки, та посилення навантаження на освітні й соціальні інституції. У таких умовах партнерство дозволяє уникнути фрагментарності допомоги, дублювання функцій і ситуацій, коли здобувач з інвалідністю змушений самостійно шукати необхідні ресурси в різних установах. Дослідники підкреслюють, що організація соціальних послуг в умовах війни та трансформацій потребує узгодженості дій, гнучкості, орієнтації на потреби людини й ефективної координації між різними суб'єктами [28]. Для закладів вищої освіти це означає необхідність вибудовування стабільних партнерств, які дозволяють підтримувати здобувачів з інвалідністю не ситуативно, а системно.

Партнерська взаємодія у підтримці соціалізації здобувачів з інвалідністю має бути не формальною, а змістовною. Формальне підписання меморандумів або декларування співпраці не гарантує реальних змін, якщо за цим не стоять спільні заходи, узгоджені механізми комунікації, розподіл відповідальності, регулярний обмін інформацією та оцінювання результатів. Ефективне партнерство передбачає спільне виявлення потреб здобувачів, планування підтримки, залучення самих здобувачів до обговорення рішень, розроблення інклюзивних програм, проведення навчальних заходів, створення волонтерських груп, впровадження соціальних проєктів і моніторинг змін у рівні участі та задоволеності здобувачів освітнім середовищем.

Значення партнерства полягає також у тому, що воно дозволяє перейти від індивідуального реагування на проблеми до проєктного підходу. Проєктна діяльність у соціальній роботі дає можливість чітко визначити проблему, цільову групу, мету, завдання, очікувані результати, ресурси, партнерів, показники ефективності та механізми оцінювання [36]. У контексті соціалізації здобувачів з інвалідністю це означає, що підтримка може бути організована не лише як окремі консультації чи разові заходи, а як цілісна програма, спрямована на адаптацію першокурсників, розвиток наставництва, залучення до студентських ініціатив, підготовку волонтерів, підвищення інклюзивної компетентності викладачів і створення сталих каналів взаємодії між ЗВО та громадськими організаціями.

Важливим аспектом діяльності громадських організацій і партнерських мереж є формування інклюзивної культури в університетському середовищі. Інклюзивна культура передбачає не лише знання про потреби людей з інвалідністю, а й готовність будувати взаємодію на засадах поваги, рівності, партнерства і визнання людської різноманітності. Громадські організації можуть сприяти цьому через інформаційні кампанії, тренінги, зустрічі з експертами, публічні обговорення, спільні студентські ініціативи та залучення людей з інвалідністю як активних учасників освітнього і громадського життя. Така діяльність має не тільки просвітницьке, а й соціалізаційне значення, оскільки змінює ставлення академічної спільноти та розширює можливості для рівноправної участі.

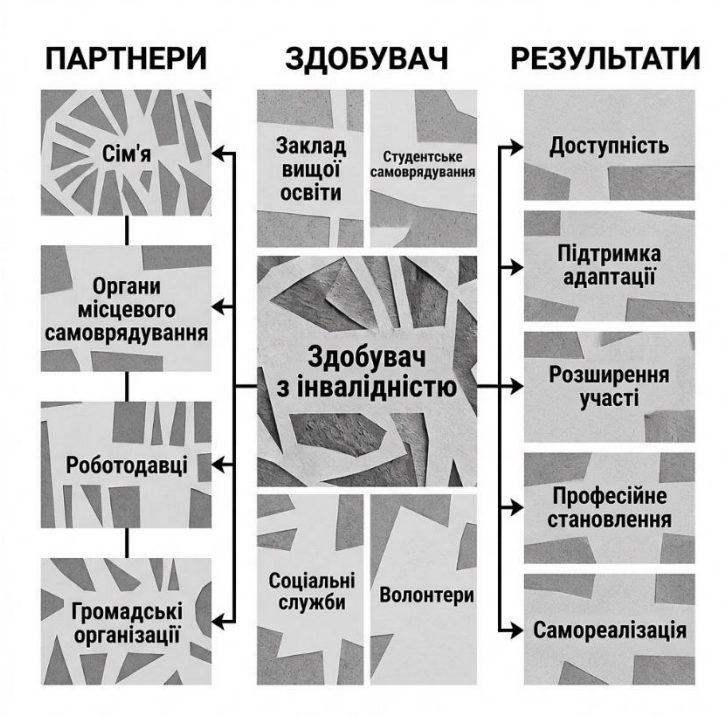

Рис. 1.7 Партнерська взаємодія у підтримці соціалізації здобувачів з інвалідністю у ЗВО.

Окремо слід наголосити, що підтримка соціалізації здобувачів з інвалідністю має будуватися на принципі участі самих здобувачів у плануванні, реалізації та оцінюванні відповідних ініціатив. Без урахування їхнього досвіду, очікувань, потреб і пропозицій інклюзивні заходи можуть залишатися

зовнішніми щодо реальних проблем. Здобувачі з інвалідністю мають розглядатися не лише як цільова група соціальних програм, а як співтворці інклюзивного освітнього середовища. Їхня участь в оцінюванні доступності, розробленні рекомендацій, діяльності студентського самоврядування, волонтерських групах, проєктних командах і партнерських ініціативах дозволяє зробити підтримку більш адресною, етичною та ефективною.

Таким чином, громадські організації, волонтерство та партнерська взаємодія є важливими чинниками підтримки соціалізації здобувачів з інвалідністю у закладах вищої освіти. Їхня роль полягає у розширенні ресурсів університетського середовища, подоланні бар'єрів, розвитку інклюзивної культури, підтримці адаптації, активізації участі та створенні умов для самореалізації здобувачів. Громадські організації забезпечують експертність, гнучкість і зв'язок із громадою; волонтерство створює простір для неформальної взаємодії, взаємодопомоги та активної участі; партнерство дозволяє об'єднати можливості різних суб'єктів у спільну систему підтримки. Саме завдяки такій взаємодії соціалізація здобувачів з інвалідністю може переходити від формального включення до реальної участі, суб'єктності, професійного становлення та повноцінної інтеграції в академічну і соціальну спільноту.

Висновки до 1 розділу

У першому розділі було розкрито теоретичні основи соціалізації здобувачів з інвалідністю у закладах вищої освіти. Встановлено, що соціалізація цієї категорії здобувачів є складним і багатовимірним процесом, який не обмежується лише адаптацією до навчального процесу. Вона охоплює входження особистості в академічне, соціальне, комунікативне, культурне та професійне середовище ЗВО, формування досвіду взаємодії зі студентською спільнотою, розвиток самостійності, соціальної активності, професійної ідентичності та готовності до подальшої самореалізації.

У процесі теоретичного аналізу з'ясовано, що соціалізацію здобувачів з інвалідністю доцільно розглядати не як одностороннє пристосування особи до

вже наявних умов освітнього середовища, а як взаємодію здобувача і ЗВО, у межах якої мають змінюватися як індивідуальні стратегії поведінки, так і організаційні, комунікативні, архітектурні, цифрові та ціннісні характеристики університетського простору. Такий підхід відповідає сучасному розумінню інвалідності, за якого основна увага переноситься з індивідуальних обмежень людини на бар'єри середовища, що ускладнюють її участь у навчанні, спілкуванні, студентському житті та професійному становленні.

Обґрунтовано, що соціалізація здобувачів з інвалідністю у ЗВО має кілька взаємопов'язаних вимірів. Освітній вимір пов'язаний із доступом до навчального процесу, адаптованих матеріалів, цифрових ресурсів і зрозумілих освітніх процедур. Комунікативний вимір охоплює взаємодію з одногрупниками, викладачами, адміністрацією та фахівцями підтримки. Соціально-психологічний вимір стосується впевненості, самооцінки, мотивації, відчуття належності до студентської спільноти та готовності звертатися по допомогу. Професійно-ідентифікаційний вимір пов'язаний із формуванням професійних цілей, досвіду практичної діяльності, участі в проєктах, волонтерстві та професійних спільнотах.

Доведено, що інклюзивне освітнє середовище є одним із ключових чинників адаптації, участі та самореалізації здобувачів з інвалідністю. Його зміст не зводиться лише до фізичної доступності будівель чи технічного забезпечення навчання. Інклюзивне середовище передбачає поєднання архітектурної доступності, цифрової відкритості, педагогічної гнучкості, соціально-психологічної підтримки, коректної комунікації, індивідуального підходу, наставництва, волонтерства та наявності зрозумілих механізмів реагування на потреби здобувачів. Саме за таких умов здобувач з інвалідністю може не лише формально бути учасником освітнього процесу, а й реально брати участь у житті академічної спільноти.

Окрему увагу приділено бар'єрам, які ускладнюють соціалізацію здобувачів з інвалідністю у закладах вищої освіти. До них належать архітектурна недоступність, недостатня адаптованість навчальних матеріалів, складність користування цифровими платформами, обмеженість індивідуального

супроводу, недостатня готовність викладачів і студентів до інклюзивної взаємодії, слабка представленість здобувачів з інвалідністю у студентських ініціативах, а також соціальні стереотипи й патерналістське ставлення. Визначено, що подолання цих бар'єрів потребує не окремих ситуативних рішень, а системної політики ЗВО, спрямованої на забезпечення рівної участі, підтримку автономії та формування інклюзивної культури.

Узагальнено роль громадських організацій, волонтерства та партнерської взаємодії у підтримці соціалізації здобувачів з інвалідністю. Громадські організації можуть посилювати можливості ЗВО через соціальний супровід, консультування, адвокацію, оцінювання доступності, організацію тренінгів, інформаційно-просвітницькі заходи та розроблення соціальних проєктів. Волонтерство розглянуто не лише як форма допомоги здобувачам з інвалідністю, а як механізм їхньої активної участі, розширення соціальних контактів, розвитку відповідальності, комунікативної впевненості та суб'єктної позиції. Особливо важливо, щоб здобувачі з інвалідністю виступали не тільки отримувачами підтримки, а й волонтерами, наставниками, учасниками проєктних команд і співтворцями інклюзивного середовища.

Отже, теоретичний аналіз засвідчив, що ефективна соціалізація здобувачів з інвалідністю у ЗВО можлива лише за умови комплексного поєднання освітніх, соціальних, психологічних, організаційних, правових і партнерських механізмів підтримки. Вона має бути спрямована не тільки на адаптацію до університетського середовища, а й на створення умов для активної участі, самостійності, професійного становлення, самореалізації та повноцінної інтеграції в академічну і соціальну спільноту. Саме ці теоретичні положення є підґрунтям для подальшого емпіричного дослідження рівня, бар'єрів і ресурсів соціалізації здобувачів з інвалідністю та розроблення соціального проєкту, спрямованого на посилення їхньої участі у середовищі закладу вищої освіти

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПРОЄКТУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПІДТРИМКИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

2.1 Характеристика практичної бази, методологія та організація емпіричного дослідження соціалізації здобувачів з інвалідністю у ЗВО

ГО «Соціальна інклюзія» було створено як відповідь на потребу громади у системній підтримці людей з інвалідністю та інших вразливих груп, зокрема в частині подолання бар'єрів доступності, посилення участі у суспільному житті та розвитку інклюзивних практик у сфері соціальної роботи. Формування організації відбувалося на основі ініціативи активістів/фахівців соціальної сфери та партнерів громади, які визначили пріоритетом підхід, орієнтований на людину, права людини та принцип «нічого для нас без нас».

Мета діяльності організації полягає у сприянні створенню рівних можливостей для людей з інвалідністю та їхній соціальній (зокрема освітній) інтеграції й участі в житті громади. У практичному сенсі це задає рамку для розвитку інклюзивних ініціатив, у яких волонтерство може виступати не лише як форма допомоги, а як технологія включення, самореалізації та нарощення соціального капіталу людей з інвалідністю.

У процесі становлення організація визначила власну нішу як неприбуткова інституція громадянського суспільства, що працює на перетині соціальної підтримки, інклюзивної участі та розвитку соціального капіталу громади. Діяльність ГО вибудовується у відповідності до чинного законодавства України щодо громадських об'єднань, внутрішніх установчих документів (статуту, політик і процедур) та етичних стандартів роботи з людьми з інвалідністю.

Загальна організаційна модель ГО «Соціальна інклюзія» передбачає поєднання програмної діяльності (реалізація проєктів/послуг) з адвокаційною та просвітницькою роботою. З урахуванням сучасних викликів, включно з наслідками війни, організація фокусується на забезпеченні доступності та залученні людей з

інвалідністю до активного життя громади не лише як отримувачів допомоги, а як суб’єктів змін – учасників ініціатив, консультантів, лідерів і волонтерів.

Організація використовує проєктний підхід до планування та управління діяльністю: визначає цілі, показники результативності, цільові групи, ризики, ресурси й партнерства, а також забезпечує документування процесів (плани, звіти, протоколи, матеріали заходів). Такий формат роботи створює умови для відтворюваності успішних практик, масштабування інклюзивних рішень і підзвітності перед донорами/партнерами та громадою.

Кадровий і волонтерський потенціал ГО «Соціальна інклюзія» зазвичай формується на основі поєднання штатних працівників/залучених фахівців та активної волонтерської спільноти. Важливим елементом є впровадження принципів безбар’єрності у внутрішніх процесах: доступні канали комунікації, адаптація інформаційних матеріалів, коректна термінологія, конфіденційність, інформована згода, а також індивідуалізація підходів залежно від потреб людини.

Місія ГО «Соціальна інклюзія» випливає з її засадничої причини створення та заявленої мети діяльності: організація виникла у Вінниці як відповідь на дефіцит підтримки для людей із важкими порушеннями мовлення та водночас позиціонує себе відкритою до співпраці з усіма людьми, які мають інвалідність. Її метою визначено формування рівних умов для спілкування, розвитку талантів і повноцінної участі в житті суспільства, що відображає правозахисний і людиноцентричний підхід до інклюзії.

У стратегічній логіці діяльності організація поєднує інклюзивні практики соціальної підтримки з розвитком волонтерства та просуванням доступної комунікації. Зокрема, у публічному описі організації та її волонтерських можливостей акцентовано такі напрями: підтримка людей з інвалідністю в комунікаціях, залучення волонтерів до організації подій, а також супровід учасників на заходи організації (у разі потреби – допомога з окремими повсякденними дорученнями, як-от відвідування лікаря чи магазину). Це дозволяє розглядати волонтерство не як епізодичну допомогу, а як інструмент забезпечення участі та доступності для людей з інвалідністю.

Окремим вектором, який підсилює місію організації, є розвиток і популяризація асистивних рішень для комунікації (альтернативної та додаткової комунікації), зокрема у взаємодії з інституціями, де люди з інвалідністю отримують послуги. Наявність такого фокуса є принципово важливою для теми дипломної роботи, адже доступна комунікація часто виступає базовою передумовою для залучення до волонтерської діяльності, командної взаємодії та виконання волонтерських ролей.

Ключові цільові групи ГО «Соціальна інклюзія» визначаються її профілем і практиками роботи. Насамперед це люди з інвалідністю, з особливим акцентом на осіб із важкими порушеннями мовлення, для яких у громаді бракує системної підтримки; водночас організація декларує відкритість до співпраці з усіма, хто має інвалідність. Дотичними цільовими групами виступають члени сімей і близьке оточення таких осіб (як природне середовище підтримки), а також волонтери, які забезпечують супровід, допомогу в комунікаціях і організацію інклюзивних активностей.

Організаційна структура ГО «Соціальна інклюзія» побудована відповідно до типових для громадських об’єднань принципів врядування, що поєднують стратегічний рівень (визначення пріоритетів і правил діяльності) та операційний рівень (виконання програм, сервісів і проєктів). Виконавче управління забезпечує керівниця організації – Введенська Олена Юріївна, яка представляє ГО у взаємодії з партнерами та координує реалізацію ключових напрямів роботи.

Схема організаційної структури ГО «Соціальна інклюзія» відображає ієрархічну модель управління, у якій найвищим органом є Загальні збори членів, що визначають ключові рішення та стратегічні орієнтири організації, далі функціонує Голова правління. Від виконавчого рівня відходять основні функціональні напрями роботи: «Програми та соціальні послуги», «Волонтерська програма (координація волонтерів)», «Комунікації та адвокація», «Фандрайзинг і партнерства», що забезпечують реалізацію інклюзивних ініціатив і стабільність діяльності. Усередині програмного блоку передбачено залучення фахівців із соціальної роботи, а у волонтерському блоці виокремлено спільноту волонтерів як ресурс для підтримки подій, супроводу та інших

активностей, при цьому схема подана як узагальнена й може деталізуватися залежно від проєктів і штатного розпису (рис. 2.1).

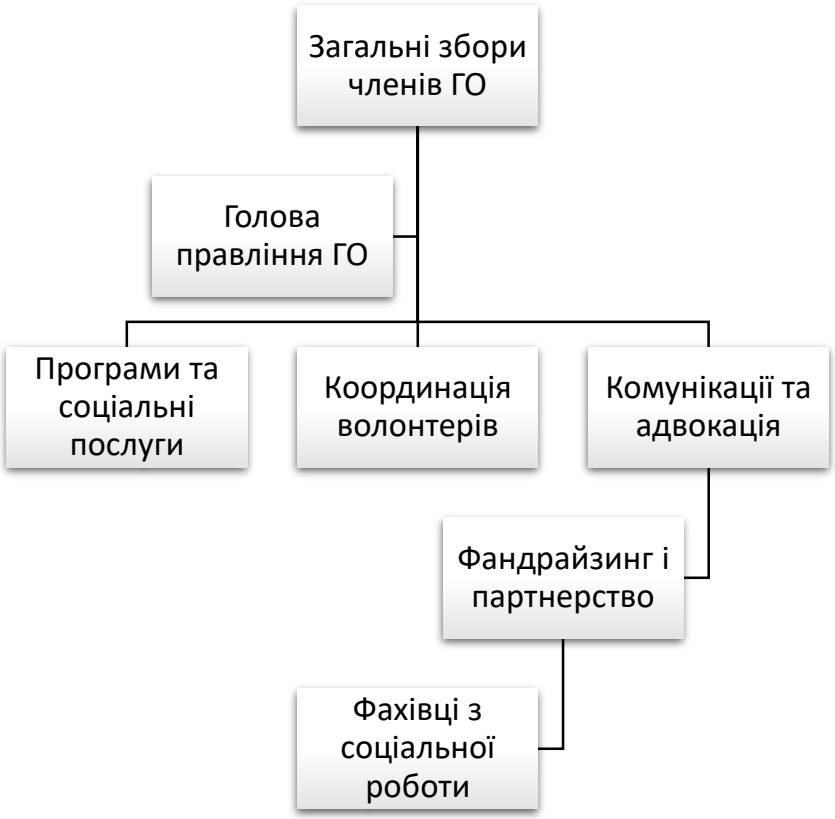

Рис. 2.1. Організаційна структура ГО «Соціальна інклюзія»

У практичній діяльності структура організації має функціональний характер і орієнтується на забезпечення безперервності підтримки цільових груп та реалізацію інклюзивних ініціатив. Як правило, це передбачає розподіл відповідальності між управлінсько-координаційними функціями (планування, організація заходів, супровід партнерств, комунікації, моніторинг і звітність) та сервісними/програмними функціями (підтримка людей з інвалідністю, організація інклюзивних активностей, розвиток доступної комунікації, робота з волонтерською спільнотою). Така модель дозволяє оперативно формувати команди під конкретні активності та забезпечувати сталість роботи незалежно від формату фінансування.

Волонтерський компонент у структурі ГО «Соціальна інклюзія» є не допоміжним, а програмно значущим ресурсом. З публічного опису організації на національній волонтерській платформі випливає, що волонтери залучаються до

організації подій, супроводу учасників на заходи, а також до підтримки людей з інвалідністю у вирішенні окремих практичних завдань (коли це необхідно для участі та доступності). Відповідно, всередині організації формується потреба у координації волонтерів: визначенні ролей і завдань, інструктажі, узгодженні графіків, зворотному зв'язку та підтримці мотивації.

Партнерська мережа ГО «Соціальна інклюзія» розвивається за логікою міжсекторальної взаємодії, що є критично важливою для інклюзивних ініціатив. Показовим прикладом є інституційна співпраця з Вінницьким соціально-економічним інститутом Університету «Україна», формалізована меморандумом. Документ передбачає координацію зусиль у навчально-методичній і науково-дослідній роботі, обмін інформацією, організацію стажувань і практик, проведення спільних заходів (конференцій, семінарів, круглих столів), а також потенційну взаємодію щодо працевлаштування випускників за наявності вакансій.

Окремим рівнем партнерств виступає включеність організації в місцеві мережі ОГС та взаємодія з установами гуманітарної сфери, що розширює можливості для соціокультурної участі людей з інвалідністю. Зокрема, у публічних матеріалах Вінницької ОВА згадується проведення заходів для членів ГО «Соціальна інклюзія» на базі бібліотеки, що відображає практику співпраці з закладами культури та використання їх ресурсів для інклюзивних активностей.

Важливою рисою загально-організаційної характеристики ГО є її «вбудованість» у партнерське середовище регіону. Зокрема, у 2025 році була публічно зафіксована співпраця з Вінницьким соціально-економічним інститутом Університету «Україна» у форматі меморандумів/домовленостей, спрямованих на посилення інклюзивних практик, обмін досвідом та створення нових можливостей для молоді з інвалідністю у Вінницькому регіоні.

Таким чином, організаційна структура ГО «Соціальна інклюзія» та її партнерська мережа створюють необхідні умови для реалізації інклюзивних ініціатив і волонтерських програм: з одного боку – через управлінську координацію, функціональний розподіл ролей і системну роботу з волонтерами, з іншого – через міжсекторальні домовленості з освітніми інституціями,

локальними мережами ОГС та установами гуманітарної сфери. Саме ця «екосистема взаємодії» є практичною базою для подальшого опису та аналізу технологій залучення осіб з інвалідністю до волонтерської діяльності в наступних розділах звіту.

Емпіричне дослідження проєктується як прикладне, спрямоване на комплексне вивчення умов, що впливають на включення студентів з інвалідністю в академічне та позаакадемічне життя, а також на визначення дієвих механізмів підтримки й участі. Базами дослідження визначено ГО «Соціальна інклюзія» та Вінницький соціально-економічний інститут Університету «Україна», що дає змогу поєднати перспективу громадського сектору (практики супроводу, адвокації, сервісної підтримки) та перспективу закладу вищої освіти (освітнє середовище, інфраструктура, регламенти, студентські спільноти).

Логіка проєктування дослідження передбачає операціоналізацію поняття «соціалізація студентів з інвалідністю у ЗВО» як процесу набуття та реалізації соціальних ролей і компетентностей у середовищі університету, формування відчуття належності до студентської спільноти, розширення соціальних зв’язків, участі в органах студентського самоврядування, заходах, гуртках, волонтерських ініціативах, а також здатності користуватися ресурсами підтримки для подолання бар’єрів. У межах дослідження окремо фіксуються дві взаємопов’язані площини:

1. соціалізація в академічній сфері (організація навчання, комунікація з викладачами та групою, доступність навчальних матеріалів і оцінювання),

2. соціалізація в позаакадемічній сфері (участь у студентському житті, неформальні взаємини, спільноти, події, волонтерство та громадська активність).

Дослідження передбачає три основних етапи. На першому етапі буде проведено опитування за допомогою авторської розробленої анкети (Додаток А).

Ключові фактори, що підлягають емпіричному вивченню, групуються у кілька блоків. Перший блок – інституційні фактори, що включають політики та правила ЗВО щодо інклюзії, наявність процедур адаптацій і супроводу, компетентності персоналу, узгодженість дій між адміністрацією, викладачами та службами підтримки. Другий блок – середовищні фактори: фізична доступність приміщень, навігація, транспортна доступність, доступність інформації та

цифрових сервісів. Третій блок – комунікативно-соціальні фактори: якість взаємодії у навчальній групі, рівень підтримки однолітків, інклюзивний клімат, відсутність стигматизації, наявність каналів зворотного зв'язку та участі у прийнятті рішень. Четвертий блок – індивідуально-ресурсні фактори: самооцінка, мотивація, навички самопрезентації та самозахисту, досвід користування підтримкою, попередній досвід включеності у спільноти.

У дослідженні окремим напрямом визначається виявлення бар'єрів соціалізації, які доцільно аналізувати як багаторівневі та взаємопов'язані. Серед потенційних бар'єрів розглядаються: архітектурні та логістичні обмеження; недоступність або складність навчальних матеріалів і цифрових платформ; недостатня гнучкість навчального процесу; дефіцит компетентностей персоналу щодо інклюзивної взаємодії; комунікативні труднощі та ризики соціальної ізоляції; упередження, стигма, мікродискримінація; обмеженість ресурсів для адаптацій. Важливою складовою є також аналіз «невидимих» бар'єрів – психологічних (страх оцінювання, тривожність, недовіра до системи підтримки), організаційних (непрозорість процедур, фрагментарність сервісів), інформаційних (нестача зрозумілої інформації про права та можливості).

Паралельно досліджуються ресурси та інструменти підтримки й участі, що підсилюють соціалізацію студентів з інвалідністю. До них відносяться: наявність структур підтримки у ЗВО (кураторство, тьюторинг, психологічна та соціальна підтримка, консультації щодо адаптацій); партнерські програми з ГО «Соціальна інклюзія» (консультування, супровід, тренінги з безбар'єрної комунікації, адвокаційні ініціативи); практика «рівний – рівному» та наставництво з боку студентів; участь у студентських організаціях, гуртках, волонтерських і громадських проєктах як середовище безпечної практики взаємодії та самореалізації. У межах цього блоку дослідження також оцінюється, які саме формати підтримки є найбільш доступними, зрозумілими та результативними для студентів, а які – потребують доопрацювання.

Методично дослідження доцільно будувати як комбіноване (змішане) із поєднанням кількох джерел даних: опитування студентів (для вимірювання рівня включеності, відчуття належності, бар'єрів і потреб) та аналізу внутрішніх

документів і практик (регламенти, інструкції, інформаційні матеріали, опис сервісів). За потреби можуть застосовуватися спостереження під час заходів/активностей (з фіксацією доступності, комунікаційних практик, включення у групові взаємодії) та короткі фокус-групи зі студентами/активом для оцінки інклюзивного клімату.

Другим етапом емпіричного дослідження було проведення експертного опитування фахівців, які у своїй професійній діяльності дотичні до питань інклюзії, соціального супроводу, студентської участі та громадської підтримки здобувачів з інвалідністю. Метою цього етапу було отримання фахової оцінки щодо основних бар'єрів, потреб, ресурсів і перспектив удосконалення соціалізації здобувачів з інвалідністю у закладах вищої освіти. До експертного опитування було залучено 6 осіб, серед яких 2 представники ГО «Соціальна інклюзія», 2 викладачі, 1 психолог та 1 представник адміністрації Вінницького соціально-економічного інституту Університету «Україна». Такий склад експертів дав змогу охопити різні професійні позиції щодо досліджуваної проблеми: громадську, педагогічну, психологічну та адміністративно-організаційну.

Експертне опитування проводилося за заздалегідь розробленим бланком (Додаток Б), який містив відкриті питання, спрямовані на виявлення оцінок фахівців щодо рівня соціалізації здобувачів з інвалідністю, труднощів їх адаптації до навчання у ЗВО, бар'єрів участі у студентському житті, ролі викладачів, психолога, адміністрації, студентського самоврядування та громадських організацій. Окремий блок питань стосувався визначення найбільш потрібних форм підтримки, зокрема соціального супроводу, психологічної допомоги, наставництва, волонтерської підтримки, адаптації навчальних матеріалів, доступної інфраструктури та інформування про права й можливості. Отримані відповіді аналізувалися в узагальненому вигляді, що дозволило зіставити позицію експертів із результатами анкетування здобувачів з інвалідністю та використати ці дані для подальшого обґрунтування змісту соціального проєкту.

Третім етапом емпіричного дослідження було проведення 5 коротких напівструктурованих інтерв'ю зі здобувачами з інвалідністю. Метою цього етапу стало поглиблене з'ясування особистого досвіду респондентів щодо адаптації до навчання у закладі вищої освіти, взаємодії з викладачами й одногрупниками, участі у студентському житті, наявних бар'єрів та очікуваних форм підтримки. На відміну від анкетування, яке дало змогу отримати узагальнені кількісні дані, інтерв'ю дозволили краще зрозуміти індивідуальні переживання, оцінки та практичні ситуації, з якими стикаються здобувачі з інвалідністю в освітньому середовищі. Саме тому цей етап був важливим для доповнення результатів попереднього опитування та глибшого розкриття змісту соціалізації як особистісного й соціального процесу.

Інтерв'ю проводилися за коротким бланком (Додаток В), який містив питання про перший досвід навчання у ЗВО, труднощі адаптації, характер комунікації з викладачами та студентами, участь у позааудиторних заходах, доступність підтримки, основні бар'єри та пропозиції щодо покращення умов соціалізації. Особлива увага приділялася тому, чи відчувають здобувачі себе частиною студентської спільноти, до кого звертаються по допомогу у разі виникнення труднощів і які саме заходи або послуги вони хотіли б бачити у майбутньому соціальному проєкті. Усі відповіді аналізувалися в узагальненому вигляді з дотриманням принципів добровільності, конфіденційності та коректного ставлення до особистого досвіду респондентів. Отримані матеріали дали змогу конкретизувати результати анкетування, виявити найбільш значущі потреби здобувачів з інвалідністю та сформувати практичні орієнтири для розроблення соціального проєкту підтримки їхньої адаптації, участі й самореалізації у ЗВО.

2.2 Аналіз результатів емпіричного дослідження: бар'єри, ресурси, потреби та чинники соціальної участі здобувачів з інвалідністю

На першому етапі дослідження було проведено опитування за допомогою авторської анкети «Соціалізація студентів з інвалідністю у ЗВО: академічна та

позаакадемічна сфери» (Додаток А). Опитування охопило 30 здобувачів з інвалідністю й було спрямоване на фіксацію двох взаємопов’язаних площин соціалізації: академічної (організація навчання, доступність матеріалів і оцінювання, комунікація з викладачами та навчальною групою) та позаакадемічної (участь у студентському житті, неформальні взаємини, спільноти, події, волонтерство й громадська активність). Зібрані дані систематизовано за тематичними блоками, зіставлено рівні включеності у двох сферах та виокремлено ключові бар’єри й ресурси підтримки, що визначають можливості участі студентів у освітньому середовищі та житті університетської спільноти.

За результатами анкетування найбільш представленими є здобувачі 2 курсу (8 осіб; 26,7%) і 3 курсу (7 осіб; 23,3%). 1 курс становить 6 осіб (20,0%), 4 курс – 5 осіб (16,7%), магістратура – 4 особи (13,3%).

За формою навчання переважає змішана (12 осіб; 40,0%), далі дистанційна (8 осіб; 26,7%), денна (7 осіб; 23,3%) та заочна (3 особи; 10,0%).

Оцінювання соціалізації в академічній сфері здійснювалося за шкалою 1–5 (1 – повністю не згоден/не згодна; 5 – повністю згоден/згодна). Загалом академічна сфера демонструє помірно позитивний рівень включеності: середній інтегральний показник (середнє за питаннями 3–6) становить 3,51 бала.

Доступність матеріалів та організаційної інформації (питання 3): середнє 3,87±0,94. Позитивні оцінки (4–5) надали 21 респондент (70,0%). Це свідчить, що базові канали інформування та надання матеріалів загалом працюють, однак частина студентів все ще відчуває труднощі з доступністю/зрозумілістю форматів.

Можливість отримання адаптацій у навчанні й оцінюванні (питання 4): середнє 3,17±1,18. Позитивні оцінки (4–5) – 13 осіб (43,3%), негативні (1–2) – 10 осіб (33,3%). Це вказує на нерівномірність практик адаптації: для частини здобувачів механізми працюють, але для значної частки залишаються складними або недостатньо передбачуваними.

Комунікація з викладачами (питання 5): середнє 3,67±1,09; позитивні оцінки (4–5) – 19 осіб (63,3%). Показник відносно високий, що можна трактувати як наявність коректної взаємодії та потенціалу викладацької підтримки.

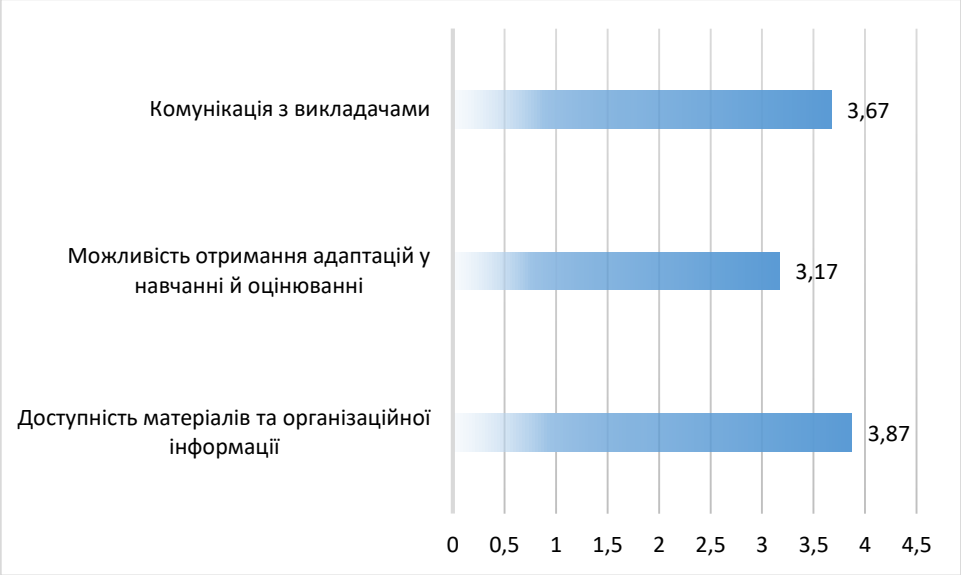

Рис. 2.2 Середні оцінки компонентів академічної соціалізації здобувачів з інвалідністю у ЗВО

Отримані середні оцінки свідчать, що найкраще респонденти оцінюють доступність навчальних матеріалів та організаційної інформації (3,87 бала), що вказує на відносно зрозумілі канали інформування та надання контенту. Комунікація з викладачами також має достатньо позитивний рівень (3,67 бала), тобто взаємодія загалом є прийнятною й підтримувальною. Водночас найнижчий показник зафіксовано щодо можливості отримання адаптацій у навчанні й оцінюванні (3,17 бала), що може означати наявність організаційних труднощів, нерівномірність практик адаптації або недостатню визначеність процедур, які безпосередньо впливають на повноцінну академічну участь студентів з інвалідністю.

Відчуття належності до групи та підтримка одногрупників (питання 6): середнє 3,33±1,18; позитивні оцінки (4–5) – 15 осіб (50,0%), негативні (1–2) – 8 осіб (26,7%) (рис. 2.3).

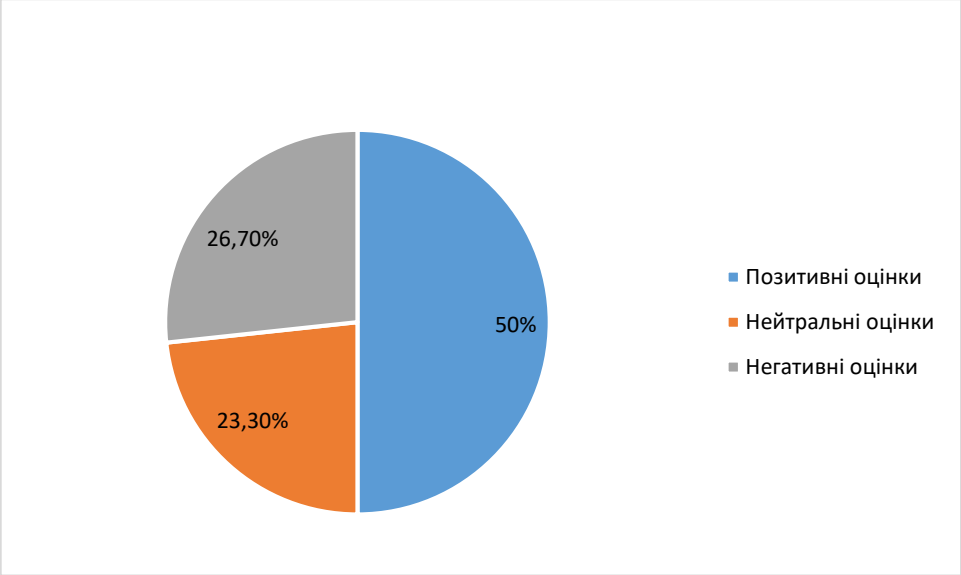

Рис. 2.3. Відчуття належності до групи та підтримка одногрупників

Отже, соціально-психологічний клімат у групах є неоднорідним: половина респондентів відчуває включеність, проте помітна частка демонструє ризик часткової ізоляції або недостатньої підтримки.

Академічна соціалізація в цілому виглядає стабільнішою, ніж позааакадемічна: краще оцінюються доступ до матеріалів і комунікація з викладачами, тоді як найбільш «вразливою ланкою» є практична реалізація адаптацій і включеність у мікросередовище групи.

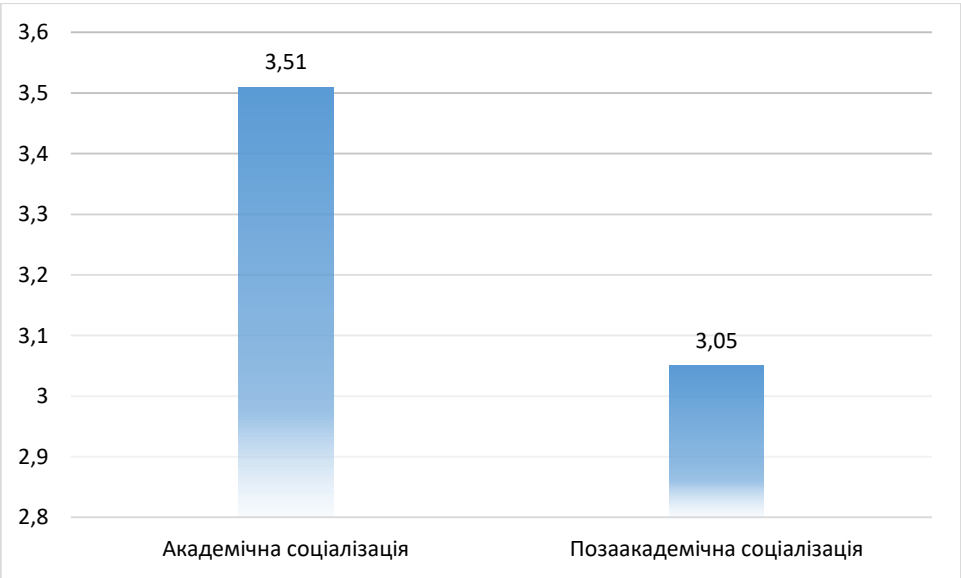

Рис. 2.4 Порівняння академічної та позааакадемічної сфери соціалізації здобувачів з інвалідністю

Інтегральний показник позаакадемічної соціалізації (середнє за питаннями 7–8) становить 3,05 бала, що нижче за академічний і вказує на обмеженість участі поза навчальним процесом.

Можливості участі у студентському житті (питання 7): середнє 3,00±1,20. Позитивні оцінки (4–5) – 12 осіб (40,0%), негативні (1–2) – також 12 осіб (40,0%). Така «поляризація» означає, що частина студентів має доступ до подій/спільнот, а частина – системно не включається (через бар'єри доступності, інформування або організації).

Доступ до волонтерських/громадських активностей і їх вплив на соціалізацію (питання 8): середнє 3,10±1,32; позитивні оцінки (4–5) – 13 осіб (43,3%), негативні (1–2) – 11 осіб (36,7%). Волонтерство та громадська активність виступають потенційно сильним ресурсом соціалізації, але доступність і регулярність залучення потребують посилення через партнерські механізми ЗВО та ГО (рис. 2.5).

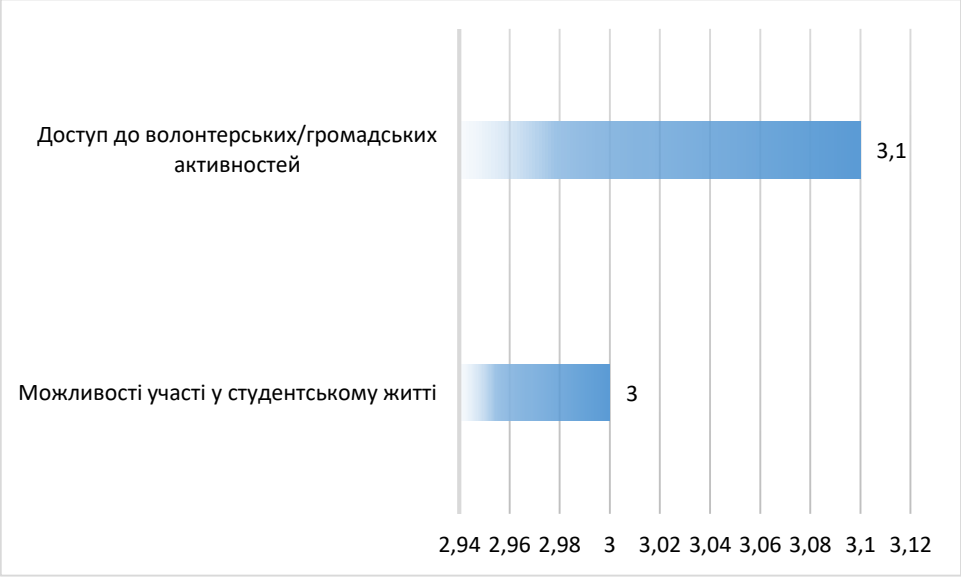

Рис. 2.5. Оцінка позаакадемічної сфери соціалізації здобувачів з інвалідністю

Середні оцінки позаакадемічної соціалізації демонструють помірний рівень включеності респондентів у життя університетської спільноти. Можливості участі у студентському житті отримали 3,0 бала, що вказує на середню доступність подій, ініціатив і студентських спільнот та на наявність як позитивного досвіду участі, так

і відчутних обмежень для частини студентів. Дещо вищим є показник доступу до волонтерських і громадських активностей (3,1 бала), що свідчить про наявність потенціалу для залучення здобувачів до соціально значущих ініціатив, однак водночас підтверджує потребу у посиленні організаційних умов, інформування та супроводу, аби ці можливості ставали більш регулярними й реально досяжними.

Включеність у студентське життя та активності є менш системною, ніж включеність у навчання. Це може означати, що бар’єри позаакадемічної участі (логістика, доступність подій, інформаційні канали, соціальні практики включення) проявляються сильніше, ніж бар’єри суто навчального процесу.

Оцінка бар’єрів соціалізації наведена на рис. 2.6.

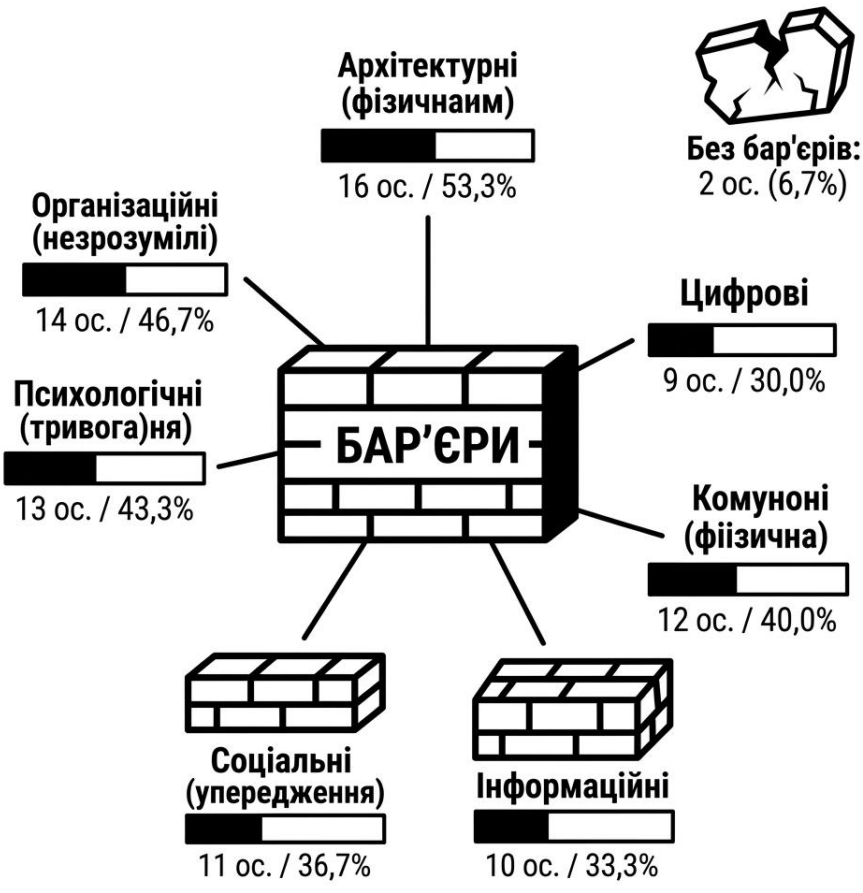

Рис. 2.6 Оцінка бар’єрів соціалізації здобувачів з інвалідністю у ЗВО

Респонденти могли обрати до 3 бар’єрів. Найчастіше названо:

- архітектурні/фізична доступність – 16 осіб (53,3%);

- організаційні (незрозумілі процедури підтримки/адаптацій) – 14 осіб (46,7%);
- психологічні (тривожність, виснаження) – 13 осіб (43,3%);
- комунікаційні – 12 осіб (40,0%);
- соціальні (упередження/ізоляція) – 11 осіб (36,7%);
- інформаційні – 10 осіб (33,3%);
- цифрові – 9 осіб (30,0%).

Лише 2 особи (6,7%) зазначили, що бар'єрів немає.

Домінування фізичних та організаційних бар'єрів у поєднанні з психологічними факторами вказує на потребу одночасних змін у трьох площинах: середовище/інфраструктура, процедури та сервіси підтримки, психосоціальний супровід і клімат включення.

Відкриті відповіді були закодовані за домінантною темою «Пріоритетні зміни» (по 1 провідній ідеї на анкету). Найчастіше респонденти вказували:

1. «єдине вікно» підтримки та чіткий алгоритм адаптацій/супроводу – 9 відповідей (30,0%);
2. поліпшення фізичної доступності (аудиторії, санвузли, навігація, підйом/переміщення) – 7 відповідей (23,3%);
3. програми наставництва «рівний–рівному» та підтримка включення у групу – 5 відповідей (16,7%);
4. доступні формати матеріалів і цифрових сервісів – 4 відповіді (13,3%);
5. адаптовані події, клуби та можливості участі (у т.ч. через партнерство з ГО) – 3 відповіді (10,0%);
6. навчання персоналу/викладачів з інклюзивної взаємодії та комунікації – 2 відповіді (6,7%).

Запити респондентів концентруються навколо практичних, операційних рішень: зрозумілих процедур підтримки, доступності середовища та «м'яких» механізмів включення (наставництво, інклюзивний клімат). Це узгоджується з кількісними даними, де найслабші місця – адаптації та позааакадемічна участь.

Отримані результати опитування демонструють, що соціалізація здобувачів з інвалідністю у ЗВО має помірний рівень, при цьому академічна включеність

оцінюється вищою, ніж позаакадемічна. Ключові обмеження пов’язані з фізичною доступністю, організаційною визначеністю процедур підтримки, психологічними чинниками та бар’єрами участі у студентському житті. З огляду на бази дослідження (Вінницький соціально-економічний інститут Університету «Україна» та ГО «Соціальна інклюзія»), найбільш перспективними напрямами подальших рекомендацій є розвиток спільних механізмів супроводу, стандартизація алгоритмів адаптацій, розширення доступних форматів участі та посилення інклюзивного клімату через наставництво й партнерські програми.

За результатами другого етапу емпіричного дослідження було встановлено, що експерти загалом оцінюють рівень соціалізації здобувачів з інвалідністю у закладах вищої освіти як частково сформований, але такий, що потребує подальшого системного посилення. Більшість опитаних фахівців зазначили, що в сучасних ЗВО вже наявні окремі елементи інклюзивного освітнього середовища, зокрема індивідуальна підтримка з боку окремих викладачів, готовність адміністрації реагувати на запити здобувачів, можливість використання дистанційних або змішаних форматів навчання, а також залучення громадських організацій до підтримки осіб з інвалідністю. Водночас експерти підкреслили, що ці практики часто мають фрагментарний характер і значною мірою залежать від особистої ініціативи конкретних працівників, викладачів, представників громадського сектору або самих здобувачів.

Найбільш помітними труднощами адаптації здобувачів з інвалідністю експерти назвали організаційні, комунікаційні, психологічні та інфраструктурні бар’єри. На думку 5 із 6 експертів, здобувачі з інвалідністю нерідко стикаються з недостатньою зрозумілістю процедур отримання підтримки, відсутністю єдиного інформаційного каналу щодо доступних можливостей, складністю швидкого вирішення індивідуальних питань та потребою самостійно шукати відповідальних осіб. Також було зазначено, що навіть за наявності формальної готовності ЗВО до інклюзії здобувачам не завжди зрозуміло, до кого саме звертатися у разі труднощів з навчанням, доступом до матеріалів, участю у заходах або психологічною підтримкою.

Окрему увагу експерти приділили питанню участі здобувачів з інвалідністю у студентському житті. Було встановлено, що саме позаакадемічна участь залишається більш проблемною, ніж участь у навчальному процесі. Якщо навчальна діяльність здебільшого регулюється розкладом, вимогами освітньої програми та обов'язковими контактами з викладачами, то участь у студентському самоврядуванні, волонтерських ініціативах, гуртках, неформальних подіях і соціальних проєктах потребує додаткової мотивації, інформаційної відкритості та підтримки з боку середовища. Експерти наголосили, що здобувачі з інвалідністю не завжди отримують достатньо запрошень, інформації або підтримки для включення у такі активності, через що їхня соціалізація може обмежуватися переважно академічною сферою.

Важливим результатом експертного опитування стало визначення психологічних чинників, які впливають на соціалізацію здобувачів з інвалідністю. Психолог та викладачі звернули увагу на те, що окремі здобувачі можуть уникати активної участі не лише через зовнішні бар'єри, а й через попередній негативний досвід, страх бути незрозумілими, невпевненість у власних можливостях, побоювання надмірної уваги або небажання постійно пояснювати свої потреби. У зв'язку з цим експерти підкреслили важливість не лише технічної або організаційної допомоги, а й створення психологічно безпечного середовища, у якому здобувач може відкрито говорити про потреби, не відчуваючи стигматизації чи залежності від інших.

За оцінками експертів, ключовими ресурсами соціалізації здобувачів з інвалідністю є підтримка викладачів, доброзичлива атмосфера в академічній групі, доступність адміністративної комунікації, робота психолога, участь громадських організацій, волонтерство та наставництво. Представники ГО «Соціальна інклюзія» особливо наголосили на значенні громадського сектору як посередника між здобувачами, ЗВО та ширшим соціальним середовищем. На їхню думку, громадські організації можуть допомагати у виявленні потреб здобувачів, організації групових заходів, залученні волонтерів, проведенні інформаційних кампаній, формуванні культури безбар'єрності та адвокації інтересів студентів з інвалідністю.

Експерти також підкреслили, що важливою умовою ефективної соціалізації є готовність викладачів до інклюзивної взаємодії. На думку опитаних, викладачі мають не лише коректно ставитися до здобувачів з інвалідністю, а й володіти практичними навичками адаптації навчальних матеріалів, гнучкого оцінювання, організації комунікації, врахування індивідуальних потреб без зниження академічних вимог. Водночас було зазначено, що не всі викладачі мають достатню підготовку у сфері інклюзії, тому доцільним є проведення коротких тренінгів, методичних зустрічей або консультацій щодо підтримки здобувачів з різними потребами в освітньому процесі.

Таблиця 2.1

Матриця узагальнення результатів експертного опитування щодо соціалізації здобувачів з інвалідністю у ЗВО

Сфера оцінювання	**Узагальнена позиція експертів**	**Кількість експертів, які акцентували увагу, осіб**	**Практичний висновок**
1	2	3	4
Загальний рівень соціалізації	Соціалізація здобувачів з інвалідністю є частково сформованою, але потребує системного посилення	6	Необхідний комплексний підхід, що поєднує освітню, психологічну та соціальну підтримку
Академічна адаптація	Включення в навчальний процес є відносно стабільним, однак залежить від індивідуальної підтримки викладачів	5	Варто розвивати сталі механізми супроводу та адаптації навчання
Позаакадемічна участь	Участь у студентському житті, заходах і ініціативах є менш вираженою, ніж академічна включеність	6	Потрібно розширювати доступ до студентських подій, гуртків, самоврядування і волонтерства
Процедури підтримки	Студентам не завжди зрозуміло, куди звертатися по допомогу та як отримати адаптації	5	Доцільно створити «єдине вікно» підтримки або чіткий алгоритм супроводу
Психологічний комфорт	Частина здобувачів відчуває невпевненість, тривожність, стриманість у заявленні власних потреб	4	Потрібно посилити психологічну підтримку та формувати безпечний інклюзивний клімат

Продовження таблиці 2.1

1	2	3	4
Комунікація з викладачами	Взаємодія загалом оцінюється позитивно, але не всі викладачі мають достатню інклюзивну компетентність	5	Доцільно проводити короткі навчання з інклюзивної комунікації та адаптації навчання
Роль академічної групи	Підтримка з боку однолітків є важливим ресурсом, але проявляється нерівномірно	4	Слід розвивати практики наставництва, взаємопідтримки та групової інтеграції
Роль громадських організацій	Громадські організації є важливим зовнішнім ресурсом супроводу, адвокації та залучення до активностей	5	Потрібно посилювати партнерство між ЗВО та ГО у сфері інклюзії
Волонтерство і наставництво	Розглядаються як ефективні механізми соціалізації, адаптації та включення в університетське середовище	5	Доцільно впровадити програму «рівний–рівному» та волонтерський супровід
Перспективні напрями удосконалення	Найбільш перспективними є інформаційно-консультаційна підтримка, наставництво, інклюзивні заходи та підготовка персоналу	6	Ці напрями мають бути покладені в основу соціального проєкту

Узагальнення відповідей експертів дало змогу визначити найбільш потрібні форми підтримки здобувачів з інвалідністю у ЗВО. Найчастіше експерти називали соціальний супровід, психологічну підтримку, наставництво, волонтерську допомогу, доступне інформування про права й можливості, адаптацію навчальних матеріалів, підтримку участі у студентських заходах та створення зрозумілого механізму звернення по допомогу. Особливо часто повторювалася ідея створення умовного «єдиного вікна підтримки», тобто визначеного простору, фахівця або команди, до яких здобувачі з інвалідністю могли б звертатися з різними питаннями щодо навчання, комунікації, участі, доступності та супроводу.

У межах експертного опитування було також з’ясовано, що соціалізація здобувачів з інвалідністю потребує активнішого залучення студентської спільноти. Експерти зазначили, що студентське самоврядування, волонтерські групи та ініціативні студенти можуть відігравати важливу роль у подоланні ізоляції, розширенні кола спілкування та включенні здобувачів з інвалідністю у позаакадемічне життя. Водночас така участь має бути організованою і

підготовленою, оскільки волонтерська допомога повинна ґрунтуватися на принципах етичності, добровільності, поваги до автономії людини та недопущення патерналістського ставлення.

Під час обговорення можливих напрямів соціального проєкту експерти запропонували зосередитися на трьох основних напрямах: інформаційно-консультаційній підтримці здобувачів з інвалідністю, розвитку наставництва та волонтерської взаємодії, а також підвищенні інклюзивної компетентності викладачів і студентів. На думку експертів, майбутній проєкт має включати короткі тренінги для викладачів і студентів, створення інформаційного довідника або цифрової пам'ятки для здобувачів з інвалідністю, проведення зустрічей із представниками ГО, запровадження наставницької підтримки для першокурсників, а також організацію спільних інклюзивних заходів, у яких здобувачі з інвалідністю виступатимуть не лише учасниками, а й співорганізаторами.

Таким чином, результати експертного опитування підтвердили, що соціалізація здобувачів з інвалідністю у ЗВО залежить від поєднання інституційних, педагогічних, психологічних, комунікаційних і партнерських чинників. Експерти вказали на наявність позитивних практик підтримки, проте водночас наголосили на потребі їх систематизації, кращої координації та наближення до реальних потреб здобувачів. Отримані результати засвідчили доцільність розроблення соціального проєкту, спрямованого на посилення адаптації, участі та самореалізації здобувачів з інвалідністю через створення зрозумілої системи підтримки, розвиток наставництва, активізацію волонтерства та партнерство між ЗВО і громадськими організаціями.

За результатами третього етапу емпіричного дослідження було встановлено, що досвід соціалізації здобувачів з інвалідністю у закладі вищої освіти має неоднорідний характер і залежить від поєднання особистісних ресурсів, доступності освітнього середовища, ставлення викладачів, підтримки одногрупників та наявності зрозумілих механізмів допомоги. Усі 5 респондентів зазначили, що вступ до ЗВО став для них важливим етапом розширення соціального досвіду, оскільки навчання у вищій школі дало можливість не лише здобувати професійні знання, а й спілкуватися з новими людьми, брати участь у

студентському житті, поступово ставати більш самостійними та впевненими у власних можливостях. Водночас респонденти підкреслили, що процес входження в університетське середовище не був повністю безпроблемним і потребував часу, підтримки та адаптації.

Під час обговорення першого досвіду навчання у ЗВО більшість респондентів зазначили, що найбільші труднощі виникали саме на початковому етапі. 4 із 5 опитаних наголосили, що спочатку їм було складно зорієнтуватися в організаційних правилах, розкладі, форматах комунікації з викладачами, особливостях роботи з електронними платформами та процедурі звернення по допомогу. Частина здобувачів вказала, що формально необхідна інформація була доступною, однак вона не завжди подавалася зрозуміло або в одному місці. Це створювало відчуття невизначеності, особливо для тих, хто не мав попереднього досвіду навчання в інклюзивному середовищі або звик до більшої підтримки з боку родини.

Важливим результатом інтерв'ю стало те, що здобувачі загалом позитивно оцінили взаємодію з викладачами. 4 респонденти зазначили, що більшість викладачів демонструють коректне ставлення, готовність пояснити матеріал, піти назустріч у разі потреби та врахувати індивідуальні обставини. Водночас 3 респонденти підкреслили, що така підтримка часто залежить від особистої позиції конкретного викладача, а не від єдиної системи інклюзивного супроводу. Окремі здобувачі зазначали, що їм не завжди зручно самостійно пояснювати свої потреби кожному викладачеві, оскільки це може викликати емоційний дискомфорт або відчуття надмірної уваги до їхнього стану.

Взаємодія з одногрупниками була оцінена респондентами переважно як доброзичлива, проте не завжди достатньо активна. 3 із 5 здобувачів зазначили, що мають підтримку з боку окремих студентів, можуть звернутися до них за організаційною допомогою, обговорити навчальні питання або поспілкуватися поза заняттями. Водночас 2 респонденти відзначили, що почуваються частиною академічної групи переважно під час навчальних занять, але менше залучені до неформального студентського спілкування. Це свідчить про те, що соціалізація

здобувачів з інвалідністю у межах аудиторної взаємодії є більш вираженою, ніж їхня участь у неформальному студентському житті.

Особливо показовими були відповіді щодо участі у позааудиторних заходах, волонтерських ініціативах, студентському самоврядуванні та соціальних проєктах. Лише 2 респонденти зазначили, що беруть участь у таких активностях регулярно або час від часу. Інші 3 респонденти повідомили, що рідко долучаються до позаакадемічного життя, хоча вважають таку участь важливою. Серед причин обмеженої участі називалися нестача інформації про заходи, невпевненість у тому, чи буде простір доступним, складність пересування, психологічна стриманість, відсутність запрошення або супроводу з боку студентської спільноти. Це підтверджує, що позаакадемічна соціалізація потребує окремої уваги та цілеспрямованої підтримки.

Серед основних бар'єрів, які впливають на участь у навчальному та студентському житті, респонденти найчастіше називали організаційні, інформаційні, психологічні та комунікаційні труднощі. Частина здобувачів згадувала й фізичні бар'єри, пов'язані з доступністю окремих приміщень або необхідністю заздалегідь планувати пересування. Водночас найбільш відчутним бар'єром у відповідях виявилася не лише сама недоступність певних умов, а відсутність чіткого механізму вирішення проблеми. Здобувачі зазначали, що їм було б легше адаптуватися, якби існував зрозумілий алгоритм дій: до кого звернутися, які види підтримки можна отримати, хто відповідає за супровід, як повідомити про бар'єр або потребу в адаптації.

Окремий тематичний блок інтерв'ю стосувався психологічного самопочуття та відчуття належності до студентської спільноти. 4 респонденти зазначили, що для них важливо не лише отримувати допомогу, а й не відчувати себе «інакшими» або такими, хто постійно потребує особливого ставлення. У відповідях простежувалася потреба в балансі між підтримкою та збереженням автономії. Здобувачі позитивно оцінювали ситуації, коли їм допомагали делікатно, без публічного акцентування на інвалідності, а також коли вони могли самі брати участь в ухваленні рішень щодо власного навчання, формату комунікації чи участі в заходах. Це засвідчує важливість етичної, ненав'язливої та партнерської моделі підтримки.

Під час обговорення джерел допомоги респонденти найчастіше згадували окремих викладачів, одногрупників, адміністрацію інституту, психолога та представників громадських організацій. Водночас відповіді показали, що система підтримки сприймається радше як сукупність окремих людей, до яких можна звернутися, а не як цілісний і зрозумілий механізм. Це є важливим практичним висновком, оскільки навіть за наявності доброзичливого середовища здобувачам може бракувати впевненості в тому, що їхній запит буде швидко прийнятий, правильно зрозумілий і спрямований до відповідного фахівця.

Рис. 2.7 Досвід соціалізації здобувачів з інвалідністю у ЗВО на основі проведених інтерв’ю

Найбільш потрібними формами підтримки респонденти назвали зрозуміле інформування про можливості й права здобувачів з інвалідністю, індивідуальні консультації, психологічну підтримку, наставництво для першокурсників, волонтерський супровід у разі потреби, адаптацію навчальних матеріалів, а також створення більш доступних форматів участі у студентських заходах. 3 із 5

респондентів окремо підтримали ідею наставництва за принципом «рівний рівному», коли старші студенти або спеціально підготовлені волонтери допомагають новим здобувачам швидше зорієнтуватися в університетському середовищі. Також респонденти позитивно оцінили можливість проведення спільних заходів зі студентським самоврядуванням і громадськими організаціями, де здобувачі з інвалідністю могли б бути не лише учасниками, а й співорганізаторами.

Таким чином, результати напівструктурованих інтерв'ю підтвердили й поглибили висновки, отримані на попередніх етапах дослідження. Було виявлено, що основні труднощі соціалізації здобувачів з інвалідністю пов'язані не лише з фізичною або технічною доступністю, а й з організаційною невизначеністю, обмеженою позаакадемічною участю, потребою в психологічно безпечній комунікації та браком системного супроводу. Водночас здобувачі демонструють готовність до активнішої участі у студентському житті за умови створення зрозумілих, доступних і підтримувальних механізмів. Отримані результати обґрунтовують доцільність розроблення соціального проєкту, спрямованого на посилення адаптації, наставництва, інформування, волонтерської підтримки та участі здобувачів з інвалідністю в академічному й позаакадемічному середовищі ЗВО.

2.3 Соціальний проєкт підтримки соціалізації здобувачів з інвалідністю у ЗВО на основі волонтерства, наставництва та міжсекторальної взаємодії

Практичні рекомендації щодо посилення соціалізації студентів з інвалідністю у ЗВО доцільно вибудовувати з урахуванням того, що порівняно вищі оцінки отримали доступність матеріалів та організаційної інформації (3,87) і комунікація з викладачами (3,67), тоді як слабшими ланками залишаються можливість отримання адаптацій у навчанні й оцінюванні (3,17) та позаакадемічна участь (студентське життя – 3,0; волонтерські/громадські активності – 3,1).

Університету доцільно насамперед зробити підтримку передбачуваною й простою у доступі: запровадити чіткий, публічний і зрозумілий алгоритм

отримання адаптацій (куди звертатися, які строки, хто відповідальний, які типові рішення можливі), розвинути модель «єдиного вікна» або координатора інклюзії, який супроводжує запити студентів і узгоджує рішення між адміністрацією та викладачами. Паралельно важливо закріпити мінімальні стандарти доступності навчальних матеріалів і цифрових сервісів (структуровані файли, зрозумілі інструкції, альтернативні формати за потреби), щоб зменшити залежність від індивідуальних домовленостей (рис. 2.8).

Рис. 2.8 Практичні рекомендації щодо посилення соціалізації студентів з інвалідністю у ЗВО

Для посилення включення в мікросередовище групи доцільно розвивати практики підтримки «рівний – рівному», наставництво та кураторські інструменти

раннього виявлення ізоляції, а також короткі навчання для викладачів і кураторів щодо безбар’єрної комунікації та недискримінаційних практик взаємодії.

Щоб підвищити позааакадемічну соціалізацію, потрібні доступні механізми участі у студентському житті: централізований «календар можливостей» (клуби, події, ініціативи) з простими правилами долучення, адаптований формат заходів (інформування завчасно, доступність локацій, можливість гібридної участі), а також стимулювання залучення до студентських спільнот через менторство й підтримку старту участі.

Окремий ресурс становить партнерство з ГО «Соціальна інклюзія»: варто спільно розробити лінійку доступних волонтерських і громадських ролей із чітким описом завдань, часу, можливих адаптацій і системою супроводу на перших етапах (інструктаж, наставник, регулярний зворотний зв’язок), що допоможе перетворити волонтерство на стабільний механізм соціалізації, а не разову активність. Важливим доповненням є психосоціальна підтримка (індивідуальні консультації, групи взаємопідтримки) з фокусом на адаптацію до навчання, стрес-менеджмент і навички self-advocacy, адже психологічні бар’єри та втома часто знижують участь навіть за формальної наявності можливостей.

Зазначені практичні рекомендації засвідчують, що підтримка соціалізації здобувачів з інвалідністю у ЗВО має бути не лише сукупністю окремих організаційних рішень, а цілісною системою дій, спрямованою на поєднання академічної адаптації, позааакадемічної участі, психологічної підтримки та партнерської взаємодії. Результати емпіричного дослідження показали, що формальна доступність освітніх матеріалів і загалом позитивна комунікація з викладачами вже створюють певну основу для інклюзивного навчання, однак цього недостатньо для повноцінної соціалізації. Найбільш вразливими залишаються ті сфери, які пов’язані з активною участю здобувачів у студентському житті, отриманням адаптацій, включенням у волонтерські та громадські ініціативи, а також наявністю зрозумілого маршруту підтримки.

Саме тому подальше вдосконалення соціалізації здобувачів з інвалідністю доцільно здійснювати у форматі соціального проєкту, оскільки проєктний підхід дозволяє перевести загальні рекомендації у конкретну систему заходів із

визначеними цілями, цільовими групами, партнерами, ресурсами, строками реалізації та очікуваними результатами. На відміну від разових заходів, соціальний проєкт дає можливість поєднати кілька взаємопов'язаних напрямів роботи: створення зрозумілої системи інформування та супроводу, розвиток наставництва за принципом «рівний–рівному», підготовку волонтерів, посилення участі у студентському житті, налагодження співпраці між ЗВО, ГО «Соціальна інклюзія», психологом, викладачами, адміністрацією та студентським самоврядуванням. Така логіка відповідає результатам опитування й інтерв'ю, у яких респонденти неодноразово наголошували на потребі не лише в допомозі, а й у зрозумілих, доступних і передбачуваних механізмах включення.

З огляду на це у межах дипломної роботи пропонується соціальний проєкт підтримки соціалізації здобувачів з інвалідністю у ЗВО, побудований на поєднанні волонтерства, наставництва та міжсекторальної взаємодії. Його практичний зміст має бути спрямований на те, щоб здобувач з інвалідністю не залишався сам на сам із труднощами адаптації, не залежав виключно від випадкової підтримки окремих людей і мав реальну можливість брати участь у навчальному, комунікативному, громадському та професійному житті закладу освіти. Основна ідея проєкту полягає у створенні підтримувального середовища, у якому здобувачі з інвалідністю отримують доступ до інформації, наставницької допомоги, волонтерського супроводу, психологічної підтримки та можливостей активної участі, а сам ЗВО разом із громадськими партнерами формує сталі механізми інклюзивної взаємодії.

Назва проєкту: «Інклюзивний маршрут: підтримка соціалізації здобувачів з інвалідністю у ЗВО»

Мета проєкту – створити у ЗВО цілісну систему підтримки соціалізації здобувачів з інвалідністю через запровадження інклюзивного маршруту супроводу, розвиток наставництва, підготовку волонтерів, посилення психологічної підтримки та розширення можливостей участі у студентському, громадському й професійному житті.

Завдання проєкту:

1. Розробити та впровадити зрозумілий «інклюзивний маршрут підтримки» для здобувачів з інвалідністю.

2. Створити систему наставництва за принципом «рівний–рівному».

3. Підготувати групу студентів-волонтерів до супроводу та підтримки здобувачів з інвалідністю.

4. Забезпечити доступ здобувачів до психологічної підтримки та груп взаємодопомоги.

5. Посилити участь здобувачів з інвалідністю у студентському самоврядуванні, волонтерських, культурних, освітніх і громадських ініціативах.

6. Налагодити сталу партнерську взаємодію між ЗВО, ГО «Соціальна інклюзія», психологом, викладачами, адміністрацією та студентським самоврядуванням.

7. Розробити практичні рекомендації для подальшого інституційного впровадження моделі підтримки.

Цільові групи проєкту: здобувачі вищої освіти з інвалідністю, які потребують підтримки в академічній адаптації, соціальній взаємодії, участі у студентському житті, отриманні інформації про доступні можливості та психологічному супроводі.

Таблиця 2.2

Додаткові цільові групи проєкту

Група	**Роль у проєкті**
Студенти-волонтери	Надання супроводу, допомога в орієнтації в університетському середовищі, підтримка участі в заходах
Студенти-наставники	Реалізація моделі «рівний–рівному», індивідуальна підтримка першокурсників або студентів, які потребують адаптації
Викладачі	Академічна підтримка, адаптація комунікації та навчального процесу
Психолог ЗВО	Індивідуальне консультування, групи підтримки, профілактика емоційного виснаження
Студентське самоврядування	Інтеграція здобувачів з інвалідністю у студентські ініціативи
Адміністрація ЗВО	Організаційна підтримка, ухвалення внутрішніх рішень, забезпечення сталості
ГО «Соціальна інклюзія»	Експертна підтримка, тренінги, методичний супровід, фасилітація міжсекторальної взаємодії

Очікувані результати

Короткострокові результати

- створено інформаційний маршрут підтримки для здобувачів з інвалідністю;
- підготовлено команду студентів-волонтерів і наставників;
- проведено тренінги з інклюзивної комунікації;
- організовано регулярні консультації психолога;
- здобувачі з інвалідністю отримали доступ до чіткої інформації про підтримку, адаптації та участь у студентському житті.

Середньострокові результати

- підвищено рівень участі здобувачів з інвалідністю у позаакадемічних заходах;
- зменшено відчуття ізольованості серед учасників проєкту;
- посилено взаємодію між студентами з інвалідністю, наставниками, викладачами й адміністрацією;
- сформовано позитивну практику волонтерського супроводу;
- підвищено обізнаність студентської спільноти щодо інклюзії.

Довгострокові результати

- у ЗВО створено сталу модель підтримки соціалізації здобувачів з інвалідністю;
- інклюзивна взаємодія інтегрована у внутрішню політику ЗВО;
- підвищено якість освітнього середовища;
- сформовано культуру партнерства, взаємоповаги та недискримінаційної комунікації.

Основні компоненти проєкту:

Компонент 1. Інклюзивний маршрут підтримки

Метою компонента є створення зрозумілої системи інформування та супроводу здобувачів з інвалідністю.

Основні заходи

1. Проведення стартової зустрічі з адміністрацією, психологом, студентським самоврядуванням і ГО «Соціальна інклюзія».
2. Визначення відповідальних осіб у ЗВО за координацію підтримки.
3. Розроблення «Карти підтримки здобувача з інвалідністю».

4. Створення електронного інформаційного розділу на сайті ЗВО.

5. Підготовка короткого довідника для студентів: «Куди звертатися, якщо потрібна підтримка».

6. Проведення інформаційної кампанії серед студентів і викладачів.

Компонент 2. Наставництво «рівний–рівному»

Метою компонента є забезпечення індивідуальної підтримки здобувачів з інвалідністю через залучення студентів-наставників.

Формат наставництва: кожен здобувач, який виявляє потребу в підтримці, може отримати наставника з числа старших студентів або активних представників студентської спільноти. Наставник не виконує функції соціального працівника чи психолога, а допомагає адаптуватися до університетського життя, орієнтуватися в освітньому середовищі, брати участь у заходах і налагоджувати соціальні контакти.

Основні завдання наставника

- допомога в орієнтації у структурі ЗВО;
- інформування про можливості участі у студентському житті;
- супровід на окремі заходи за потреби;
- підтримка комунікації зі студентською спільнотою;
- перенаправлення до психолога, адміністрації або ГО у разі складних запитів.

Заходи компонента

1. Відбір студентів-наставників.
2. Проведення навчального тренінгу.
3. Формування пар «наставник — здобувач».
4. Проведення щомісячних зустрічей наставників із координатором.
5. Збір зворотного зв’язку від учасників.
6. Коригування моделі наставництва.

Компонент 3. Підготовка волонтерів інклюзивного супроводу

Метою компонента є формування команди студентів, які володіють базовими знаннями про інклюзивну взаємодію та можуть підтримувати участь здобувачів з інвалідністю у заходах ЗВО.

Теми тренінгів для волонтерів

1. Основи інклюзивної комунікації.
2. Етичні принципи взаємодії зі здобувачами з інвалідністю.
3. Недискримінаційна мова.
4. Межі волонтерської допомоги.
5. Психологічна чутливість і повага до автономії людини.
6. Організація доступних студентських заходів.
7. Дії у складних комунікативних ситуаціях.
8. Взаємодія з психологом, викладачами та адміністрацією.

Очікуваний результат: у ЗВО функціонує підготовлена волонтерська група, яка може долучатися до організації доступних заходів, супроводу студентів за запитом і популяризації культури інклюзії.

Компонент 4. Психологічна підтримка та групи взаємодопомоги

Метою компонента є зниження ризиків ізоляції, емоційного виснаження та труднощів адаптації серед здобувачів з інвалідністю.

Основні заходи

1. Індивідуальні консультації психолога.
2. Групові зустрічі підтримки.
3. Тематичні зустрічі щодо адаптації до навчання.
4. Тренінги з комунікації, самопрезентації та впевненості.
5. Консультації для наставників і волонтерів щодо коректної підтримки.
6. Перенаправлення до спеціалізованих служб у разі потреби.

Компонент 5. Активна участь у студентському житті

Метою компонента є розширення можливостей здобувачів з інвалідністю брати участь у громадських, культурних, освітніх, волонтерських і професійно орієнтованих заходах ЗВО.

Основні заходи

1. Аудит доступності студентських заходів.
2. Адаптація форматів заходів з урахуванням потреб учасників.
3. Залучення здобувачів з інвалідністю до студентського

самоврядування.

4. Проведення інклюзивних волонтерських акцій.

5. Організація відкритих зустрічей з представниками ГО, роботодавцями, випускниками.

6. Проведення Дня інклюзивної участі у ЗВО.

7. Створення банку можливостей для участі: гуртки, клуби, волонтерські програми, студентські об’єднання.

План реалізації проєкту потрібен для того, щоб перетворити загальну ідею проєкту на конкретну послідовність дій. Він показує, що саме буде зроблено, коли, ким і з якими очікуваними результатами (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

План реалізації проєкту

Етап	**Термін**	**Основні дії**	**Відповідальні**
1. Підготовчий етап	1 місяць	Формування команди, уточнення потреб, погодження партнерства, розроблення плану	Адміністрація ЗВО, ГО, координатор
2. Розроблення інклюзивного маршруту	2 місяць	Створення карти підтримки, інформаційного розділу, алгоритмів звернення	Координатор, психолог, студентське самоврядування
3. Навчання наставників і волонтерів	3 місяць	Відбір учасників, проведення тренінгів, формування команди	ГО, психолог, координатор
4. Запуск наставництва	4 місяць	Формування пар, перші зустрічі, супровід учасників	Координатор, наставники
5. Психологічна підтримка	4–8 місяці	Індивідуальні консультації, групи підтримки, тренінги	Психолог ЗВО
6. Залучення до студентського життя	4–8 місяці	Інклюзивні заходи, волонтерські акції, участь у самоврядуванні	Студентське самоврядування, волонтери
7. Моніторинг і корекція	5–8 місяці	Опитування, фокус-групи, аналіз участі, корекція заходів	Координатор, ГО
8. Підсумковий етап	9 місяць	Оцінка результатів, підготовка рекомендацій, презентація моделі	Команда проєкту

Орієнтовна логіко-структурна матриця проєкту потрібна для того, щоб показати внутрішню логіку проєкту: від проблеми й мети – до конкретних результатів, індикаторів та способів перевірки. Вона допомагає зрозуміти, як саме заплановані заходи мають привести до очікуваних змін (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Орієнтовна логіко-структурна матриця проєкту

Логіка втручання	**Індикатори**	**Джерела перевірки**	**Припущення / ризики**
Загальна ціль: підвищення рівня соціалізації здобувачів з інвалідністю у ЗВО	Зростання рівня участі у студентському житті; позитивна динаміка самооцінки включеності	Анкети, інтерв'ю, звіти	Збереження підтримки адміністрації
Специфічна ціль: створити систему супроводу через наставництво, волонтерство й партнерство	Функціонує маршрут підтримки; працює команда наставників і волонтерів	Документи, списки учасників, звіти	Зацікавленість студентів і викладачів
Результат 1: розроблено маршрут підтримки	Підготовлено карту підтримки; створено інформаційний розділ	Матеріали, сайт ЗВО	Актуальність інформації підтримується
Результат 2: підготовлено наставників і волонтерів	Не менше 20 студентів пройшли навчання	Реєстраційні форми, сертифікати	Волонтери залишаються активними
Результат 3: здобувачі отримують психологічну підтримку	Проведено консультації та групові зустрічі	Журнали консультацій без розкриття персональних даних	Дотримання конфіденційності
Результат 4: посилено участь у студентському житті	Здобувачі долучилися до заходів, клубів, ініціатив	Звіти, фото без порушення приватності, анкети	Заходи є доступними

Індикатори ефективності проєкту

Кількісні індикатори

- не менше 25 здобувачів з інвалідністю охоплено інформаційною та/або наставницькою підтримкою;
- не менше 20 здобувачів підготовлено як волонтерів і наставників;
- проведено щонайменше 4 тренінги з інклюзивної взаємодії;
- проведено не менше 6 групових зустрічей психологічної підтримки;
- створено 1 електронний інформаційний розділ на сайті ЗВО;
- підготовлено 1 «Карту підтримки здобувача з інвалідністю»;
- проведено не менше 5 інклюзивних студентських заходів;
- не менше 10 викладачів або представників адміністрації долучено до

консультаційних зустрічей.

Якісні індикатори

- підвищення рівня поінформованості здобувачів про доступні форми підтримки;
- зростання відчуття приналежності до студентської спільноти;
- покращення комунікації між здобувачами, викладачами й адміністрацією;
- зниження залежності від випадкової неформальної допомоги;
- формування позитивного ставлення студентської спільноти до інклюзивної взаємодії;
- підвищення готовності ЗВО до системної підтримки студентів з інвалідністю.

Запропонований соціальний проєкт є практичним інструментом удосконалення соціалізації здобувачів з інвалідністю у ЗВО. Його цінність полягає в тому, що він поєднує кілька взаємопов'язаних напрямів: інформування, наставництво, волонтерство, психологічну підтримку, участь у студентському житті та міжсекторальне партнерство.

На відміну від окремих організаційних рішень, проєкт створює цілісну систему дій із визначеними учасниками, ресурсами, строками, індикаторами й очікуваними результатами. Це дозволяє забезпечити не лише формальну доступність освітнього середовища, а й реальне включення здобувачів з інвалідністю у навчальне, комунікативне, громадське та професійне життя закладу вищої освіти.

Висновки до 2-го розділу

У другому розділі було здійснено комплексне емпіричне дослідження та проєктування соціальної роботи з підтримки соціалізації здобувачів з інвалідністю у закладах вищої освіти. Практичною базою дослідження визначено ГО «Соціальна інклюзія» та Вінницький соціально-економічний інститут Університету «Україна», що дало змогу розглянути проблему соціалізації одночасно з позиції освітнього

середовища, громадського сектору, соціального супроводу, партнерської взаємодії та волонтерської підтримки. Такий підхід дозволив не обмежуватися аналізом лише академічної адаптації, а розкрити соціалізацію як ширший процес включення здобувача з інвалідністю у навчальне, комунікативне, позаакадемічне, громадське та професійно орієнтоване життя ЗВО.

У межах характеристики практичної бази було встановлено, що ГО «Соціальна інклюзія» має значний потенціал для участі в інклюзивних ініціативах, оскільки її діяльність спрямована на підтримку людей з інвалідністю, розвиток доступної комунікації, волонтерства, соціальної участі та партнерства з освітніми й громадськими інституціями. Організаційна структура ГО, наявність волонтерського компонента, співпраця з освітніми закладами та орієнтація на принцип «нічого для нас без нас» створюють сприятливі умови для розроблення практичних механізмів підтримки здобувачів з інвалідністю. Водночас аналіз практичної бази засвідчив, що ефективна соціалізація потребує не лише доброзичливого ставлення чи окремих заходів, а сталої системи супроводу, чіткого розподілу ролей, зрозумілих процедур і міжсекторальної взаємодії.

Емпіричне дослідження було побудоване як комбіноване і включало анкетування 30 здобувачів з інвалідністю, експертне опитування 6 фахівців та 5 коротких напівструктурованих інтерв'ю зі здобувачами. Така методологія дала змогу поєднати кількісні та якісні дані, зіставити оцінки самих студентів із позиціями викладачів, адміністрації, психолога та представників громадської організації. Завдяки цьому було виявлено не лише загальний рівень соціалізації, а й конкретні бар'єри, ресурси, потреби та очікування здобувачів щодо підтримки у ЗВО.

Результати анкетування показали, що академічна сфера соціалізації оцінюється здобувачами дещо вище, ніж позування показали, що академічна сфера соціалізації оцінюється здобувачами дещо вище, ніж позаакадемічна. Найкращі показники отримали доступність навчальних матеріалів та організаційної інформації, а також комунікація з викладачами. Це свідчить про наявність певної основи для інклюзивного навчання. Водночас нижчими виявилися оцінки можливості отримання адаптацій у навчанні й оцінюванні, участі у студентському

житті та доступу до волонтерських і громадських активностей. Отже, формальна включеність у навчальний процес ще не гарантує повноцінної соціалізації, оскільки значна частина студентів залишається недостатньо залученою до неформальної комунікації, студентських ініціатив і позааудиторної взаємодії.

Аналіз бар'єрів засвідчив, що найбільш відчутними для здобувачів є фізичні, організаційні, психологічні, комунікаційні, соціальні, інформаційні та цифрові перешкоди. Особливо важливим є те, що респонденти наголошували не лише на наявності окремих труднощів, а й на відсутності зрозумілого алгоритму дій у разі потреби в підтримці. Це означає, що студентам важливо знати, до кого звертатися, які види допомоги доступні, хто відповідає за адаптації, як долучитися до заходів і як отримати супровід без зайвої бюрократизації або публічного акцентування на інвалідності. Саме тому однією з ключових потреб було визначено створення «єдиного вікна» або інклюзивного маршруту підтримки.

Експертне опитування підтвердило результати анкетування та поглибило розуміння проблеми. Фахівці зазначили, що соціалізація здобувачів з інвалідністю у ЗВО є частково сформованою, однак потребує системного посилення. Найбільш проблемною експерти визнали позааакадемічну участь, оскільки навчальний процес має чіткіші правила й обов'язкову структуру, тоді як студентське життя, волонтерство, самоврядування, клуби та неформальні ініціативи потребують додаткового інформування, мотивації, супроводу й доступності. Експерти також підкреслили значення психологічної підтримки, підготовки викладачів, розвитку наставництва, волонтерської взаємодії та партнерства між ЗВО і громадськими організаціями.

Проведені інтерв'ю зі здобувачами з інвалідністю показали, що їхній особистий досвід соціалізації є неоднорідним. З одного боку, студенти загалом позитивно оцінюють можливість навчання у ЗВО, комунікацію з окремими викладачами та підтримку з боку частини одногрупників. З іншого боку, вони відчувають труднощі на початковому етапі адаптації, не завжди мають достатньо інформації про можливості участі, нерідко залежать від неформальної допомоги окремих людей і не завжди почуваються повністю включеними у студентську спільноту. Важливим висновком стало те, що здобувачі потребують підтримки, яка

не обмежує їхню автономію, не створює відчуття «особливого» або патерналістського ставлення, а допомагає їм бути активними учасниками освітнього й соціального середовища.

На основі отриманих результатів у розділі було обґрунтовано соціальний проєкт «Інклюзивний маршрут: підтримка соціалізації здобувачів з інвалідністю у ЗВО». Його зміст логічно випливає з результатів дослідження, оскільки проєкт спрямований на створення зрозумілої системи інформування та супроводу, розвиток наставництва «рівний–рівному», підготовку студентів-волонтерів, посилення психологічної підтримки, розширення участі здобувачів у студентському житті та налагодження сталої взаємодії між ЗВО, ГО «Соціальна інклюзія», психологом, викладачами, адміністрацією і студентським самоврядуванням.

Таким чином, другий розділ доводить, що підтримка соціалізації здобувачів з інвалідністю має бути системною, практично організованою та партнерською, а запропонований проєкт може стати дієвим інструментом переходу від окремих проявів допомоги до цілісної моделі інклюзивної участі у ЗВО.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне обґрунтування, емпіричне вивчення та практичне проєктування соціальної роботи з підтримки соціалізації здобувачів з інвалідністю у закладах вищої освіти. Досягнення поставленої мети забезпечено через послідовне розкриття сутності соціалізації, аналіз інклюзивного освітнього середовища, вивчення бар'єрів і ресурсів соціальної участі, а також розроблення соціального проєкту, спрямованого на посилення адаптації, підтримки й включеності здобувачів з інвалідністю в університетське середовище.

У процесі виконання першого завдання було розкрито сутність та особливості соціалізації здобувачів з інвалідністю у ЗВО. Встановлено, що соціалізація цієї категорії студентів не може зводитися лише до формального доступу до освітнього процесу або виконання навчальних вимог. Вона охоплює ширший комплекс процесів, пов'язаних із входженням у студентську спільноту, формуванням соціальних зв'язків, набуттям досвіду самостійності, участю в академічному й позаакадемічному житті, розвитком комунікативних навичок, відчуттям належності до університетського середовища та можливістю реалізовувати власний потенціал без дискримінації й ізоляції.

Теоретичний аналіз засвідчив, що соціалізація здобувачів з інвалідністю має багаторівневий характер і залежить від поєднання особистісних, соціально-психологічних, організаційних, інституційних і середовищних чинників. Важливе значення мають доступність навчального процесу, якість комунікації з викладачами й одногрупниками, наявність адаптацій, психологічна безпека, інклюзивний клімат, участь у студентському самоврядуванні, волонтерських і громадських ініціативах. Таким чином, повноцінна соціалізація можлива лише за умови поєднання академічної підтримки з ширшими механізмами соціальної участі.

У межах другого завдання було охарактеризовано інклюзивне освітнє середовище ЗВО та визначено роль громадських організацій, волонтерства і партнерської взаємодії у підтримці соціалізації здобувачів з інвалідністю.

Доведено, що інклюзивне середовище має передбачати не лише фізичну доступність приміщень, а й доступність інформації, цифрових сервісів, навчальних матеріалів, процедур підтримки, комунікації та позаакадемічних можливостей. Важливим є також те, щоб здобувач з інвалідністю виступав не пасивним отримувачем допомоги, а активним учасником освітнього, соціального й громадського життя ЗВО.

Окремо встановлено, що громадські організації можуть виконувати важливу посередницьку, експертну, адвокаційну та підтримувальну функцію у процесі соціалізації здобувачів з інвалідністю. На прикладі ГО «Соціальна інклюзія» показано, що громадський сектор здатний посилювати можливості ЗВО через консультування, розвиток волонтерства, організацію інклюзивних заходів, підтримку доступної комунікації, підготовку студентів і викладачів до безбар'єрної взаємодії. Волонтерство у цьому контексті розглянуто не як випадкову допомогу, а як важливий ресурс соціального включення, наставництва, взаємопідтримки та формування культури партнерства.

У процесі виконання третього завдання було розроблено програму емпіричного дослідження на базі ГО «Соціальна інклюзія» та Вінницького соціально-економічного інституту Університету «Україна». Дослідження мало комбінований характер і включало анкетування 30 здобувачів з інвалідністю, експертне опитування 6 фахівців та 5 напівструктурованих інтерв'ю зі здобувачами. Така логіка дала змогу поєднати кількісні й якісні дані, виявити як загальні тенденції, так і особистий досвід студентів, а також зіставити позиції здобувачів, викладачів, адміністрації, психолога та представників громадського сектору.

Результати емпіричного дослідження показали, що соціалізація здобувачів з інвалідністю у ЗВО має помірний рівень і характеризується нерівномірністю між академічною та позаакадемічною сферами. Доступність навчальних матеріалів та організаційної інформації отримала порівняно вищу оцінку, як і комунікація з викладачами. Водночас слабшими залишаються можливість отримання адаптацій у навчанні й оцінюванні, участь у студентському житті, залучення до волонтерських і громадських активностей. Це свідчить про те, що

формальна доступність освітнього процесу ще не гарантує повної соціальної включеності здобувачів з інвалідністю.

Виявлено, що основними бар'єрами соціалізації є фізична недоступність окремих елементів середовища, організаційна невизначеність процедур підтримки, інформаційні труднощі, психологічна стриманість, комунікаційні бар'єри, ризик соціальної ізоляції та недостатня системність супроводу. Особливо значущою проблемою є відсутність зрозумілого маршруту підтримки, коли здобувач не завжди знає, до кого звертатися, які види допомоги може отримати, хто відповідає за адаптації та як долучитися до студентських ініціатив. Водночас ресурсами соціалізації визначено підтримку викладачів, доброзичливе мікросередовище групи, роботу психолога, участь громадських організацій, наставництво, волонтерство та партнерську взаємодію між усіма учасниками освітнього процесу.

Результати експертного опитування та інтерв'ю підтвердили, що здобувачі з інвалідністю потребують не епізодичної допомоги, а цілісної, делікатної, передбачуваної та етично організованої системи підтримки. Важливо, щоб така підтримка не посилювала залежність здобувача від інших людей і не формувала патерналістського ставлення, а навпаки сприяла його автономії, самостійності, впевненості, розширенню соціальних контактів і включенню в університетське життя. Це дозволило обґрунтувати необхідність переходу від окремих індивідуальних рішень до сталої моделі інклюзивного супроводу у ЗВО.

У межах четвертого завдання було обґрунтовано та розроблено соціальний проєкт «Інклюзивний маршрут: підтримка соціалізації здобувачів з інвалідністю у ЗВО». Його метою є створення цілісної системи підтримки соціалізації через інклюзивний маршрут супроводу, наставництво «рівний–рівному», підготовку волонтерів, психологічну підтримку, розширення участі у студентському житті та посилення міжсекторальної взаємодії. Проєкт передбачає конкретні компоненти, цільові групи, очікувані результати, план реалізації, логіко-структурну матрицю та індикатори ефективності, що робить його практично придатним для впровадження у ЗВО.

Таким чином, у роботі доведено, що ефективна соціалізація здобувачів з інвалідністю у закладах вищої освіти потребує системного поєднання академічної адаптації, доступного середовища, психологічної підтримки, студентського наставництва, волонтерської допомоги, інклюзивної компетентності викладачів і партнерства з громадськими організаціями. Поставлені завдання виконано, мету дослідження досягнуто. Практичне значення роботи полягає в тому, що запропонований соціальний проєкт може бути використаний як модель посилення інклюзивної участі здобувачів з інвалідністю, підвищення якості університетського середовища та формування у ЗВО культури безбар’єрності, взаємоповаги й соціальної відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байда Л. Ю., Красюкова-Еннс О. В. Інвалідність та суспільство : навч.-метод. посіб. Київ, 2020. 180 с.

2. Баченко Л. В., Штулер І. Ю., Баула О. В. Соціальна відповідальність інклюзивної освіти закладів вищої освіти в умовах військового конфлікту. *Журнал соціально-економічних досліджень.* 2023. №6(1). URL: https://jrnl.knutd.edu.ua/index.php/jseconres/article/view/1467

3. Безпалько О. В. Соціальна робота: теорія і практика: монографія. Київ: Центр навчальної літератури, 2020. 384 с.

4. Войтовська А. І. Проєктна діяльність у соціальній роботі: навчально-методичний посібник. Умань : ЦП Компринт. 2024. 118 с.

5. Гевко І. В. Інклюзивна освіта в Україні: сучасний стан та проблеми розвитку. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Педагогіка та психологія. 2019. Вип. 1. С. 52–58.

6. Глобіна Є., Бездідько Н. Соціальний патронат: Служба допомоги й підтримки. *Дефектолог*. 2021. № 7-8 (175-176). С. 52-73.

7. Годецька Т. І. Інклюзивні освітні середовища в умовах цифрової трансформації суспільства: психологічний аспект (аналітичний огляд). Київ: ІІТЗН НАПН України, 2024. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743109/

8. Горбунова В., Савиченко О., Тичина І., Портницька Н. Методичний посібник для соціальних працівників: Посилення спроможності соціальних працівників здійснювати психосоціальну підтримку ветеранів та їх сімей з питань психічного здоров'я. Вид. 2-ге, оновлене та доповнене. 2024. 112 с.

9. Губарь О. Г., Пахомова Н. Г., Гриньова М. В. Підготовка студентів з інвалідністю в умовах інклюзивного освітнього простору закладу вищої освіти: реалії та перспективи. Inclusion and Diversity. 2025. №6. С. 10–18. DOI: 10.32782/inclusion/2025.6.2.

10. Гуренко О. І., Лопатіна Г. О., Цибуляк Н. Ю., Попова А. О. Дизайн інклюзивного освітнього середовища закладу вищої освіти: від теорії до практики. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. 192 с. DOI: 10.5281/zenodo.10625796

11. Давиденко Г.В. Соціальна робота у період кризових змін: сучасні візії: кол. монографія / за наук. ред. Ю.В.Пелеха. Рівне : Волинські обереги, 2023. 308 с.

12. Давиденко Г.В. Цифрова інклюзія та доступність: соціальна діджиталізація: монографія. Вінниця: ТВОРИ, 2023. 240 с.

13. Давиденко Г.В. Упровадження соціальної інклюзії у закладах вищої освіти: бар'єри та шляхи їх подолання. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля : науковий журнал. Серія «Педагогіка і психологія».* 2018. № 2(16). С. 123-128

14. Давиденко Г.В., Романський Р.В. Толерантність як основа позитивного ставлення до людей з інвалідністю в сучасному суспільстві *Подільський науковий вісник.* № 2 (34). 2025. С. 67-71

15. Давиденко Г.В., Саволюк С.А. Визначення основних суб'єктів у процесі надання соціальних послуг. *Науково-практичний журнал «Подільський науковий вісник»*. 2025. № 2. С. 57-66

16. Касьянова, О. М., Венгловська, О. А., Дем'яненко, В. І. Педагогічний супровід здобувачів з особливими освітніми потребами: теорія та стратегії реалізації. *Імідж сучасного педагога.* 2025. № (6(225). С. 72–77. https://doi.org/10.33272/2522-9729-2025-6(225)-72-77

17. Капська А. Й. Соціальна робота: теорія і практика : навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2020. 312 с.

18. Клочко О.О. Інноваційні моделі надання соціальних послуг: навчально-методичний комплекс для студентів спеціальності «Соціальна робота». Суми : ФОП Цьома С. П., 2018. 150 с.

19. Коваль О.М., Петрова І.В. Формування толерантного ставлення до молоді з інвалідністю у студентському середовищі. *Соціальна педагогіка: теорія і практика*. 2021. № 2. С. 88-93.

20. Ковальчук І.М. Формування толерантного ставлення до осіб з особливими освітніми потребами як умова соціалізації. *Педагогічний альманах.* 2023. № 47. С. 134-139

21. Кубрак О. В. Інклюзія як сучасна технологія соціалізації освіти. *Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні підходи до соціалізації дітей та молоді в умовах нової української школи».* Житомир: ЖДУ, 2025. С. 381-385. URL: http://eprints.zu.edu.ua/43893/1/1.pdf#page=381

22. Купенко О. В. Соціальна робота: від теорії до практики : навчальний посібник. Суми: Сумський державний університет, 2020. 192 с.

23. Лукашевич М., Шандор Ф. Соціологія соціальної роботи: теорія та практика: підручник. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2018. 232 с.

24. Ляшенко О.М. Основи соціальної політики: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2020. 288 с.

25. Мокрицька Н. П. Право соціального забезпечення: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 536 с.

26. Нечипорук Н. Міжсекторна взаємодія у наданні соціальних послуг в умовах війни. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2022. № 4. С. 65–73.

27. Николаєва В.І. Державне управління соціальною політикою та системою соціальної роботи на рівні громади. Менеджер. *Вісник ДонДУУ. Серія «Державне управління»*. 2018. 1(78). С. 20-27

28. Олексієнко Л.А., Підлипна Р.П., Данилюк О.І. Організація соціальних послуг в умовах війни. *Науковий погляд: економіка та управління.* 2023. № 1(81). С. 150–158.

29. Олійник І.В. Соціальна реабілітація як один із напрямів професійної діяльності фахівця із соціальної роботи. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля*. 2021. № 2 (22). С. 59-66

30. Омельченко О.В., Косенко К.В. Академічна і позаакадемічна соціалізація студентів з інвалідністю у ЗВО: бар'єри, ресурси підтримки та рішення. *Подільський науковий вісник*. 2025. № 3_4 (35-36). С. 105-114

31. Омельченко О.В., Швед В.В., Саранча І.Г. Дослідження рівня обізнаності про інструменти фандрайзингу у громадському секторі України. *«Ввічливість. Humanitas».* № 1. 2025. URL: http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/issue/view/134

32. Оржель О., Таланова О., Червона Л., Ярошенко О. Соціальна інклюзія у сфері вищої освіти: європейський досвід та вітчизняні практики: монографія. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2024. 122 с.

33. Платонова О.Г. Формування готовності працівників соціальної сфери до організації роботи в сфері дозвілля. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки.* 2017. Вип. 142. С. 142-144.

34. Поляничко А. О., Кирилюк А. В. Технології соціальної роботи і соціальної допомоги в умовах трансформаційного періоду: навчально-методичний посібник. Суми: ФОП Цьома, 2020. 336 с.

35. Про соціальні послуги: Закон України № 2671-VIII, поточна редакція 16.06.2025 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text

36. Ревко А.М., Чумак К.Ю. Фандрайзинг соціальних проєктів як інструмент соціального розвитку територіальних громад. *Проблеми і перспективи економіки та управління.* 2021. № 3(23). С.57-64

37. Романський Р.В. Бар'єри в суспільній свідомості: стереотипи щодо людей з інвалідністю. *Молодь: освіта, наука, духовність: тези доповідей XXII Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих вчених* (м. Київ, 16-18 квітня 2025 р.). 2025. С. 561-564

38. Рудкевич Н.І. Методика соціально-педагогічної роботи: навчально-методичний посібник. Львів: Растр-7, 2021. 324 с.

39. Савчук О.М. Використання моделі супервізії в соціальній роботі. *ІІ Збірник тез конференції «Соціальна політика, соціальна робота й охорона здоров'я: як Україні досягти європейського рівня якості послуг?»*. 2017. С. 224-227.

40. Сільвестрова О. Ю. Технології соціальної допомоги: навчальний посібник. Луцьк: ЛНТУ, 2023. 104 с.

41. Суліцький В., Швед О. Консультування в соціальній роботі: навчально-методичний посібник. Київ: Видавничий дім «Вініченко», 2023. 240 с.

42. Тюптя Л.Т. Соціальна робота: теорія і практика: навч. посіб. К.: Знання, 2018. 574 с.

43. Kanishevska L. Theoretical aspects of the problem of upbringing tolerance in student youth. *Education, Law, Business: Collection of scientific articles. Cartero Publishing House*, Madrid, Spain, 2020. P. 77−81

44. Pelekh Y. V. Experimental verification of the development of college students' value professional orientation. *Journal of Education, Health and Sport*. Bydgoszcz, 2019. № 9(1). P. 495-518.

45. Tarhonii I V. Pedagogical conditions of education of tolerance in students of pedagogical colleges in out-of-course activities. *Science Rise*: 2 (67). Estonia: Science Rise, 2020. P. 27-31.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА
«Соціалізація студентів з інвалідністю у ЗВО: академічна та позаакадемічна сфери»

1) Курс навчання (оберіть один варіант)

[ ] 1 курс
[ ] 2 курс
[ ] 3 курс
[ ] 4 курс
[ ] Магістратура
[ ] Інше: _____

2) Форма навчання (оберіть один варіант)

[ ] Денна
[ ] Заочна
[ ] Дистанційна
[ ] Змішана

Інструкція до шкали (для питань 3–8)

Оберіть одну відповідь:
1 – повністю не згоден/не згодна
2 – скоріше не згоден/не згодна
3 – важко відповісти
4 – скоріше згоден/згодна
5 – повністю згоден/згодна

3) Навчальні матеріали та організаційна інформація (розклад, завдання, оголошення) є для мене доступними та зрозумілими

[ ] 1 [ ] 2 [ ] 3 [ ] 4 [ ] 5

4) За потреби я можу отримати адаптації в навчанні або оцінюванні (формат, час, умови) без зайвих труднощів.

[ ] 1 [ ] 2 [ ] 3 [ ] 4 [ ] 5

5) Комунікація з викладачами є для мене комфортною і коректною.

[ ] 1 [ ] 2 [ ] 3 [ ] 4 [ ] 5

6) Я відчуваю себе частиною навчальної групи та маю підтримку одногрупників.

[ ] 1 [ ] 2 [ ] 3 [ ] 4 [ ] 5

7) Я маю реальні можливості брати участь у студентському житті (події, клуби/гуртки, ініціативи).

[ ] 1 [ ] 2 [ ] 3 [ ] 4 [ ] 5

8) Я беру участь або маю доступ до волонтерських/громадських активностей (у ЗВО та/або через ГО «Соціальна інклюзія»), і це допомагає моїй соціалізації.

[ ] 1 [ ] 2 [ ] 3 [ ] 4 [ ] 5

9) З якими бар'єрами ви найчастіше стикаєтеся в університеті? (оберіть до 3)

[ ] Архітектурні/фізична доступність
[ ] Інформаційні (важко знайти/зрозуміти інформацію)
[ ] Комунікаційні (важко домовитися/пояснити потреби)
[ ] Цифрові (платформи/сервіси)
[ ] Організаційні (незрозумілі процедури підтримки/адаптацій)
[ ] Соціальні (упередження, стигма, ізоляція)
[ ] Психологічні (тривожність, виснаження)
[ ] Інше: _____
[ ] Бар'єрів немає

10) Яка одна зміна (або вид підтримки) найбільше покращила б вашу соціалізацію в університеті?

Додаток Б

Бланк експертного опитування

Тема дослідження: Соціалізація здобувачів з інвалідністю у закладах вищої освіти.

Мета експертного опитування: виявити думку фахівців щодо основних бар'єрів, потреб, ресурсів і можливих напрямів підтримки соціалізації здобувачів з інвалідністю у закладах вищої освіти.

Посада / сфера професійної діяльності експерта: _____

Досвід роботи у сфері інклюзії, освіти, соціального супроводу або громадської підтримки:
до 1 року / 1–3 роки / 4–5 років / понад 5 років

Питання експертного опитування

1. Як Ви оцінюєте загальний рівень соціалізації здобувачів з інвалідністю у закладах вищої освіти?

2. Які основні труднощі найчастіше виникають у здобувачів з інвалідністю під час адаптації до навчання у ЗВО?

3. Які бар'єри найбільше обмежують участь здобувачів з інвалідністю у студентському житті, позааудиторних заходах, волонтерстві та неформальному спілкуванні?

4. Які ресурси ЗВО, громадських організацій або студентської спільноти найбільше сприяють соціалізації здобувачів з інвалідністю?

5. Наскільки важливою є роль викладачів, психолога, адміністрації, студентського самоврядування та громадських організацій у підтримці таких здобувачів?

6. Які форми підтримки, на Вашу думку, є найбільш потрібними для здобувачів з інвалідністю у ЗВО?

Можна обрати кілька варіантів або дописати власний:

- ☐ соціальний супровід;
- ☐ психологічна підтримка;
- ☐ наставництво;
- ☐ волонтерська допомога;
- ☐ адаптація навчальних матеріалів;
- ☐ доступна інфраструктура;
- ☐ інформування про права та можливості;
- ☐ підтримка участі у студентських заходах;
- ☐ інше: _____

7. Як Ви оцінюєте рівень готовності студентської спільноти до інклюзивної взаємодії зі здобувачами з інвалідністю?

8. Які зміни доцільно запровадити у ЗВО для посилення соціалізації здобувачів з інвалідністю?

9. Яку роль у цьому процесі можуть відігравати громадські організації, зокрема ГО «Соціальна інклюзія»?

10. Які заходи, на Вашу думку, варто включити до соціального проєкту, спрямованого на підтримку соціалізації здобувачів з інвалідністю у ЗВО?

Додаток В

Бланк напівструктурованого інтерв'ю зі здобувачами з інвалідністю

Тема дослідження: Соціалізація здобувачів з інвалідністю у закладах вищої освіти.

Мета інтерв'ю: з'ясувати особистий досвід здобувачів з інвалідністю щодо адаптації до навчання у ЗВО, участі у студентському житті, взаємодії з викладачами й одногрупниками, наявних бар'єрів та очікуваних форм підтримки.

Курс навчання: _____

Форма навчання: денна / заочна / дистанційна / змішана

Освітня програма / спеціальність: _____

Питання інтерв'ю

1. Як Ви можете описати свій перший досвід навчання у закладі вищої освіти? Що було найпростішим, а що викликало труднощі?

2. Які основні труднощі виникали або виникають у Вас під час адаптації до навчання у ЗВО?

3. Як Ви оцінюєте взаємодію з викладачами? Чи відчуваєте Ви розуміння, підтримку та готовність враховувати Ваші потреби?

4. Як складається Ваша взаємодія з одногрупниками та іншими студентами? Чи відчуваєте Ви себе частиною студентської спільноти?

5. Чи берете Ви участь у студентських заходах, волонтерських ініціативах, гуртках, проєктах або неформальному спілкуванні поза навчанням? Якщо ні, то що цьому заважає?

6. Які бар'єри найбільше впливають на Вашу участь у навчальному та студентському житті?

Можна зазначити фізичні, інформаційні, психологічні, організаційні, комунікаційні або інші бар'єри.

7. До кого Ви зазвичай звертаєтесь по допомогу або підтримку у разі виникнення труднощів?

8. Якої підтримки Вам найбільше бракує у закладі вищої освіти?

9. Як Ви вважаєте, що потрібно змінити у ЗВО, щоб здобувачі з інвалідністю мали більше можливостей для навчання, спілкування, участі та самореалізації?

10. Які заходи або послуги Ви хотіли б бачити у майбутньому соціальному проєкті для підтримки здобувачів з інвалідністю?